भ्रमण पुस्तिका

संस्कृत गीतों व छन्दों का संग्रह

Bhramaṇa Pustikaa

A collection of songs and shlokaas in Sanskṛita

सूची

१. संगठनसूक्तम् १
२. अयि देव दीनबन्धो! १
३. भगवन् ! त्वदीयभक्तिम् २
४. हे भवतातः! विश्वविधातः! २
५. सादरं समीयताम् ३
६. हे विभो! आनन्दसिन्धो! ३
७. प्रभो! मयि धेहि ४
८. हे विधातः! ज्ञानदातः! ४
९. स्वकीये शरणे संस्थापय ५
१०. दयाकर! भक्ति विज्ञानम् ५
११. मदीये भारते भगवन्! ६
१२. अयि दिव्यमातृभूमे! ६
१३. निरतमीशस्य भक्तौ रे! ७
१४. दयानन्दस्य सानन्दम् ७
१५. नमामि मूलशंकरम् ८
१६. पूजनीय! प्रभो! समेषाम् ८
१७. भगवन्! त्वदीयभक्तिम् ९
१८. अये कामये नाथ! १०
१९. भरमन्तं देव संसारे १०
२०. द्रुतविलम्बितं छन्दः (१२ अक्षराणि) ११
२१. शार्दूलविक्रीडितं छन्दः (१९ अक्षराणि) १२
२२. मालिनी छन्दः (१५ अक्षराणि) १८
२३. वसन्ततिलका छन्दः (१४ अक्षराणि) १९
२४. मन्दाक्रान्ता छन्दः (१७ अक्षराणि) २२
२५. शिखरिणी छन्दः (१७ अक्षराणि) २३
२६. त्रिष्टुप् छन्दः (११ अक्षराणि) २५
२७. प्रहर्षिणी छन्दः (१३ अक्षराणी) २९
२८. अनुष्टुप् छन्दः (८ अक्षराणि) ३०

Index

1. saṅgaṭhana sooktam ……. 1
2. ayi deva deenabandho! …… 1
3. bhagavan ! tvadeeyabhaktim ……... 2
4. he bhavataataḥ! vishvavidhaataḥ! ……... 2
5. saadaran sameeyataam …… 3
6. he vibho! aanandasindho! ……... 3
7. prabho! mayi dhehi …….. 4
8. he vidhaataḥ! jñaanadaataḥ! …… 4
9. svakeeye sharaṇe sansthaapaya ……... 5
10. dayaakara! bhakti vijñaanam ……. 5
11. madeeye bhaarate bhagavan! ……. 6
12. ayi divyamaatṛibhoome! …… 6
13. niratameeshasya bhaktau re! ……. 7
14. dayaanandasya saanandam …… 7
15. namaami moolashaṅkaram …… 8
16. poojaneeya! prabho! sameṣhaam ……... 8
17. bhagavan! tvadeeya-bhaktim ……. 9
18. aye kaamaye naatha! …… 10
19. bharamantan deva sansaare …….. 10
20. drutavilambitañ chhandaḥ (12 akṣharaaṇi) ……... 11
21. shaardoolavikreeḍitañ chhandaḥ (19 akṣharaaṇi) ……. 12
22. maalinee chhandaḥ (15 akṣharaaṇi) ……. 18
23. vasantatilakaa chhandaḥ (14 akṣharaaṇi) ……. 19
24. mandaakraantaa chhandaḥ (17 akṣharaaṇi) …….. 22
25. shikhariṇee chhandaḥ (17 akṣharaaṇi) ……. 23
26. triṣhṭup chhandaḥ (11 akṣharaaṇi) …… 25
27. praharṣhiṇee chhandaḥ (13 akṣharaaṇee) ……. 29
28. anuṣhṭup chhandaḥ (8 akṣharaaṇi) ……... 30

१. संगठनसूक्तम्

सं गच्छध्वं सं वदध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।
देवा भागं यथा पूर्वे संजानाना उपासते ॥ २ ॥
समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं मनः सह चित्तमेषाम् ।
समानं मन्त्रमभिमन्त्रये वः समानेन वो हविषा जुहोमि ॥ ३ ॥
समानी व आकूतिः समाना हृदयानि वः ।
समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहासति ॥ ४ ॥
संसमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ ।
इळस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥ १ ॥ ऋग् १०:१९१

२. अयि देव दीनबन्धो!

अयि देव दीनबन्धो! करुणाम्बुधे नमस्ते ।
गुणगौरवं नृवन्द्यैरभिनन्दितं स्तुमस्ते ॥१॥
श्रुतिभिर्नुतं नितान्तं मुनिभिर्मुदा प्रगीतम् ।
कविभिश्च कीर्तितं तद् विमलं सदा महस्ते ॥२॥
मुदिताश्रयैर्विशोकैः कृतमानवार्तिमोकैः ।
सततं मनस्विलोकैः प्रथितं पुरा यशस्ते ॥३॥
प्राणा महत्स्वरूपाः पृथिवीयमधिरूपाः ।
नयने रवीन्दुबिम्बे भुवनं विराड् वपुस्ते ॥४॥
त्वमणोरपि ह्यणीयान् महतो विभो! महीयान् ।
बहिरन्तरात्मनोऽपि प्रभुवर्य! कः समस्ते ॥५॥

1. saṅgaṭhana sooktam

saṅ gachchhadhvan sam vadadhvan
sam vo manaansi jaanataam
devaa bhaagañ yathaa poorve
sañjaanaanaa upaasate — Ṛig 10:191:2

samaano mantraḥ samitiḥ samaanee
samaanam manaḥ saha chittam-eṣhaam
samaanam mantram abhi-mantraye vaḥ
samaanena vo haviṣhaa juhomi — Ṛig 10:191:3

samaanee va aakootiḥ
samaanaa hṛidayaani vaḥ
samaanam astu vo mano
yathaa vaḥ su-saha-asati — Ṛig 10:191:4

sansamid-yuvase vṛiṣhnn-agne vishvaan-yarya aa
iḷaspade samidh-yase sa no vasoon-yaa bhara — Ṛig 10:191:1

2. ayi deva deenabandho!

ayi deva deena-bandho! karuṇaam-budhe namaste
guṇa-gauravan nṛivandyair-abhinanditan stumaste ||1||
shrutibhirnutan nitaantam munibhir-mudaa prageetam
kavibhish-cha keertitan tad vimalan sadaa mahaste ||2||
muditaashrayair-vishokaiḥ kṛitamaana-vaartimokaiḥ
satatam manasvilokaiḥ prathitam puraa yashaste ||3||
praaṇaa mahat-svarupaaḥ pṛithiveeyam-adhiroopaaḥ
nayane raveendubimbe bhuvanam viraaḍ vapuste ||4||
tvamaṇor-api hyaṇeeyaan mahato vibho! maheeyaan
bahir-antaraatmano'pi prabhuvarya! kaḥ samaste ||5||

३. भगवन् ! त्वदीयभक्तिम्

भगवन्! त्वदीयभक्तिं स्वान्ते सदा भरेयम् ।
वेदोक्तधर्मकार्यं नक्तन्दिनं विधेयम् ॥१॥
संगः सदा बुधानां सरणी च सज्जनानाम् ।
सद्भावनाश्रितोऽहं पापात् सदा बिभेयम् ॥२॥
रोगा दहन्ति देहं प्रबलाः शरीरमध्ये ।
ब्रह्मचर्यमौषधञ्च पेयं सदा वरेण्यम् ॥३॥
बालैरमूल्यवेला खेलासु नापनेया ।
ज्ञानं मतौ धरेयं धर्मं सदा चरेयम् ॥४॥

४. हे भवतातः! विश्वविधातः!

हे भवतातः! विश्वविधातः! मे सुखशान्तिनिकेतन हे ।
दीनबन्धो! करुणासिन्धो! दुःखदारिद्र्यविनाशिन् हे ॥१॥
प्राणसखिन्! त्रिभुवनप्रतिपालक! प्राणिनामवलम्बन हे ।
जगन्नियन्तः! पापभञ्जन! जन्मरहित! निरञ्जन हे ॥२॥
न्यायकारिन्! सृष्टिकर्तः! सार्वभौमिक! राजन् हे ।
क्लेशकर्मविपाकाशयैः सोऽपरामृष्ट! ब्रह्मन् हे ॥३॥
त्वमेव जनकस्त्वमेव जननी त्वमेव बन्धुः स्वामिन् हे ।
त्वमेव भगवन्! शक्तिदाता! मेधादाता! पूषन् हे ॥४॥
याचे त्वामहं दिव्यां शक्तिं शुद्ध! सवितः! पावन हे ॥५॥

3. bhagavan ! tvadeeyabhaktim

bhagavan! tvadeeya-bhaktin svaante sadaa bhareyam
vedokta-dharma-kaaryan naktandinam vidheyam ||1||
saṅgaḥ sadaa budhaanaan saraṇee cha sajjanaanaam
sadbhaavanaashrito'ham paapaat sadaa bibheyam ||2||
rogaa dahanti deham prabalaaḥ shareera-madhye
brahmacharyam-auṣhadhañ-cha peyan sadaa vareṇyam ||3||
baalairamoolyavelaa khelaasu naapaneyaa
jñaanam matau dhareyan dharman sadaa chareyam ||4||

4. he bhavataataḥ! vishvavidhaataḥ!

he bhavataataḥ! vishva-vidhaataḥ! me sukha-shaanti-niketana he
deena-bandho! karuṇaa-sindho! duḥkha-daaridrya-vinaashin he ||1||
praaṇasakhin! tribhuvana-pratipaalaka! praaṇinaam-avalambana he
jagan-niyantaḥ! paapa-bhañjana! janma-rahita! nirañjana he ||2||
nyaaya-kaarin! sṛiṣhṭikartaḥ! saarva-bhaumika! raajan he
klesha-karma-vipaakaashayaiḥ so'paraamṛiṣhṭa! brahman he ||3||
tvameva janakas-tvameva jananee tvameva bandhuḥ svaamin he
tvameva bhagavan! shakti-daataa! medhaa-daataa! pooṣhan he ||4||
yaache tvaamahan divyaañ shaktiñ shuddha! savitaḥ! paavana he ||5||

५. सादरं समीयताम्

सादरं समीयतां वन्दना विधीयताम् ॥
श्रद्धया स्वमातृभूसमर्चना विधीयताम् ॥१॥
आपदो भवन्तु वा विद्युतो लसन्तु वा ।
आयुधानि भूरिशोऽपि मस्तके पतन्तु वा ।
धीरता न हीयतां वीरता विधीयताम् ।
निर्भयेन चेतसा पदं पुरो निधीयताम् ॥२॥
प्राणदायिनी इयं त्राणदायिनी इयम् ।
शक्तिभक्तिमुक्तिदा सुधाऽनपायिनी इयम् ।
एतदीयवन्दने सेवनेऽभिनन्दने ।
साभिमानमात्मनो जीवनं प्रदीयताम् ॥३॥

६. हे विभो! आनन्दसिन्धो!

हे विभो! आनन्दसिन्धो! मे च मेधा दीयताम् ।
यच्च दुरितं दीनबन्धो! तच्च दूरं नीयताम् ॥१॥
चञ्चलानि चेन्द्रियाणि मानसं मे पूयताम् ।
शरणं याचे तावकोऽहं सेवकोऽनुगृह्यताम् ॥२॥
त्वयि च वीर्यं विद्यते यत् तच्च मयि निधीयताम् ।
या च दुर्गुणदीनता मयि सा तु शीघ्रं क्षीयताम् ॥३॥
शौर्यं धैर्यं तैजसं च भारते चेक्रीयताम् ।
हे दयामय! अयि अनादे! प्रार्थना मम श्रूयताम् ॥४॥

5. saadaran sameeyataam

saadaran sameeyataam vandanaa vidheeyataam
shraddhayaa svamaatṛibhoo-samarchanaa vidheeyataam ||1||
aapado bhavantu vaa vidyuto lasantu vaa
aayudhaani bhoorisho'pi mastake patantu vaa
dheerataa na heeyataam veerataa vidheeyataam
nirbhayena chetasaa padam puro nidheeyataam ||2||
praaṇa-daayinee iyan traaṇa-daayinee iyam
shakti-bhakti-muktidaa sudhaa'napaayinee iyam
etadeeya-vandane sevane'bhinandane
saabhimaanam-aatmano jeevanam pradeeyataam ||3||

6. he vibho! aanandasindho!

he vibho! aananda-sindho! me cha medhaa deeyataam
yach-cha duritan deena-bandho! tach-cha dooran neeyataam ||1||
chañchalaani chendriyaaṇi maanasam me pooyataam
sharaṇañ yaache taavako'han sevako'nugṛihyataam ||2||
tvayi cha veeryam vidyate yat tach-cha mayi nidheeyataam
yaa cha durguṇa-deenataa mayi saa tu sheeghraṅ kṣheeyataam ||3||
shauryan dhairyan taijasañ cha bhaarate chekreeyataam
he dayaamaya! ayi anaade! praarthanaa mama shrooyataam ||4||

७. प्रभो! मयि धेहि

प्रभो! मयि धेहि विज्ञानं, तरेयं दुःखसागरतः ।
त्वदीयां प्रेम्णा भक्तिं, धरेयं शाश्वतं धातः ॥१॥
विचित्रो निर्मितः कायो द्विधानि चेन्द्रियाणीति ।
यथास्थानं यथाकामं त्वमेव तात! हे दातः ॥२॥
इमानि पञ्चभूतानि, पृथिव्यप्तैजसादीनि ।
समानि सर्वतः कृत्वा अहो! सृष्टेः सरीतः ॥३॥
विभो! मातः! पितः! भ्रातः! सकलसंसारचरकरितः ।
त्वमेव मुक्तिदा स्रोतः, अहो! आनन्ददाता नः ॥४॥
त्वदीयं शरणमापन्नो मदीयां छिन्ध्यघग्रन्थिम् ।
भरेयं भावनां शुद्धां, जयेयं मानसं ज्ञातः ॥५॥

८. हे विधातः! ज्ञानदातः!

हे विधातः! ज्ञानदातः! मे च विद्या दीयताम् ।
सौम्यता सुशीलता च हृदये मे धीयताम् ॥१॥
वेदविद्या लुप्ता जगति प्रायशः परमेश्वर ।
अन्धता जगति तता या सा तु दूरं नीयताम् ॥२॥
पण्डिताः खलु खण्डितास्तु भारतादस्मान्ननु ।
सर्वविद्यामण्डिताः स्युः पण्डिता विधीयताम् ॥३॥
प्रार्थना वा वन्दना वा हृत्प्रदेशान्निर्गता ।
बालकानां हे पितः! नतमौलीनां स्वीक्रियताम् ॥४॥

7. prabho! mayi dhehi

prabho! mayi dhehi vijñaanan, tareyan duḥkha-saagarataḥ
tvadeeyaam premṇaa bhaktin, dhareyañ shaashvatan dhaataḥ ||1||
vichitro nirmitaḥ kaayo dvidhaani chenriyaaṇeeti
yathaa-sthaanañ yathaa-kaaman tvameva taata! he daataḥ ||2||
imaani pañcha-bhootaani, pṛithivyaptaijasaadeeni
samaani sarvataḥ kṛitvaa aho! sṛiṣhṭeḥ sareetaḥ ||3||
vibho! maataḥ! pitaḥ! bhraataḥ! sakala-sansaara-charakaritaḥ
tvameva muktidaa srotaḥ, aho! aananda-daataa naḥ ||4||
tvadeeyañ sharaṇamaapanno madeeyaañ chhindhyaghagranthim
bhareyam bhaavanaañ shuddhaañ, jayeyam maanasañ jñaataḥ ||5||

8. he vidhaataḥ! jñaanadaataḥ!

he vidhaataḥ! jñaanadaataḥ! me cha vidyaa deeyataam
saumyataa susheelataa cha hṛidaye me dheeyataam ||1||
veda-vidyaa luptaa jagati praayashaḥ parameshvara
andhataa jagati tataa yaa saa tu dooran neeyataam ||2||
paṇḍitaaḥ khalu khaṇḍitaastu bhaarataad-asmaannanu
sarva-vidyaa-maṇḍitaaḥ syuḥ paṇḍitaa vidheeyataam ||3||
praarthanaa vaa vandanaa vaa hṛitpradesha-annirgataa
baalakaanaaṅ he pitaḥ! natamauleenaan sveekriyataam ||4||

९. स्वकीये शरणे संस्थापय

स्वकीये शरणे संस्थापय, दयालो! अस्मि भक्तस्ते ।
व्रजेयं कुत्र त्यक्त्वा त्वां, हितैषी कोऽपरोमेऽस्ति ॥१॥
चिरादहं व्याकुलोऽस्मीति, न वै विश्राम्यति चेतः ।
दयायाश्चक्षुषा पश्य अन्यथा मज्यते पङ्के ॥२॥
सुतप्तो रागद्वेषेण, त्रितापैरस्मि संतप्तः ।
प्रखिन्नो जन्ममृत्युभ्यां पतामि क्लेशसंजाले ॥३॥
दीनदुःखमोचनीं संज्ञां, त्वदीयां हे प्रभो! श्रुत्वा ।
इदानीं शरणमापन्नः, साहाय्यन्नाथ अस्ति ते ॥४॥
शुभं मे पौरुषं देहि, केवलं स्वामिन्नाशा ते ।
दयां कृत्वा च बलदेवे, कुरु निजसेवकं शरणे ॥५॥

१०. दयाकर! भक्ति विज्ञानम्

दयाकर! भक्ति विज्ञानं पितः! परमात्मन्! देयम् ।
दया देया दयालुरसि चितौ संशोधनं धेयम् ॥१॥
प्रभो! आगच्छ ध्याने मे वस शीघ्रं च नेत्रे मे ।
तमश्छन्ने मनस्येत्य परमज्योतिर्न आनेयम् ॥२॥
प्रवाहय प्रेमगङ्गां त्वं मनस्सु प्रीतिपीयूषम् ।
मिथः संवासो हे नाथ! वर्तनं च मया ज्ञेयम् ॥३॥
राष्ट्रहेतोर्भवेन्मरणं प्राणत्राणञ्च राष्ट्राय ।
स्वदेशे प्राणबलिदानं प्रदेया सद्यः शिक्षेयम् ॥४॥
सेवनं धर्ममस्माकं सेवनं कृत्यमस्माकम् ।
प्राणदानं च धर्मार्थं करोमीति बलं धेयम् ॥५॥

9. svakeeye sharaṇe sansthaapaya

svakeeye sharaṇe sansthaapaya, dayaalo! asmi bhaktaste
vrajeyaṅ kutra tyaktvaa tvaaṅ, hitaiṣhee ko'parome'sti ||1||
chiraadaham vyaakulo'smeeti, na vai vishraamyati chetaḥ
dayaayaash-chakṣhuṣh aa pashya anyathaa majyate paṅke ||2||
sutapto raagadveṣheṇa, tritaapairasmi santaptaḥ
prakhinno janma-mṛityubhyaam pataami klesha-sañjaale ||3||
deena-duḥkha-mochaneen sañjñaan tvadeeyaaṅ he prabho! shrutvaa
idaaneeñ sharaṇamaapannaḥ, saahaayyan-naatha asti te ||4||
shubham me pauruṣhan dehi, kevalan svaaminnaashaa te
dayaaṅ kṛitvaa cha baladeve, kuru nija-sevakañ sharaṇe ||5||

10. dayaakara! bhakti vijñaanam

dayaakara! bhakti vijñaanam pitaḥ! paramaatman! deyam
dayaa deyaa dayaalur-asi chitau sañshodhanan dheyam ||1||
prabho! aagachchha dhyaane me vasa sheeghrañ cha netre me
tamashchhanne manasyetya parama-jyotirna aaneyam ||2||
pravaahaya prema-gaṅgaan tvam manassu preeti-peeyooṣham
mithaḥ samvaaso he naatha! vartanañ cha mayaa jñeyam ||3||
raaṣhṭra-hetor-bhaven-maraṇam praaṇa-traaṇañ-cha raaṣhṭraaya
svadeshe praaṇa-balidaanam pradeyaa sadyaḥ shikṣheyam ||4||
sevanan dharmam-asmaakan sevanaṅ kṛityam-asmaakam
praaṇa-daanañ cha dharmaarthaṅ karomeeti balan dheyam ||5||

११. मदीये भारते भगवन्!

मदीये भारते भगवन्! प्रपन्नम् आर्य्यराज्यं स्यात् ।
विषादो दूरमपनेयश्चिरं सौख्यं विधानं स्यात् ॥१॥
दलाः सर्वे विनष्टाः स्युर्विफलराज्ये प्रजातन्त्रे ।
वैदिकीं रीतिमनुसृत्य प्रबन्धः सर्वः सिद्धस्स्यात् ॥२॥
धूम्रपो वै सुरापो वा न कश्चिन् मांसभक्षी स्यात् ।
सात्विकं भोजनं भुक्त्वा बलिष्ठं लोकवृन्दं स्यात् ॥३॥
शिक्षणं वेदविपरीतं त्यजेयुर्मानवाः सर्वे ।
पठेयुश्चार्ष ग्रन्थांस्ते प्रभो! एवं विधानं स्यात् ॥४॥

१२. अयि दिव्यमातृभूमे!

अयि दिव्यमातृभूमे! भवतीं वयं भजेम ।
जीवेम ते कृते वा प्राणानपि त्यजेम ॥१॥
इदमेव वाञ्छितन्नो युवका वयं भवेम ।
प्राणार्पणेऽपि कीर्तिं तव नैव नाशयेम ॥२॥
स्वकृतेन नोऽश्रुमोको न कुटुम्बहेतुशोकः ।
स्वर्गाय नापि रुदिमो हिताऽश्रुते त्यजेम ॥३॥
अयि वन्द्यमातृभूमे! भवतीं वयं भजेम ।
जीवेम ते कृते वा प्राणान्नपि त्यजेम ॥४॥

11. madeeye bhaarate bhagavan!

madeeye bhaarate bhagavan! prapannam aaryyaraajyan syaat
viṣhaado dooramapaneyashchiran saukhyam vidhaanan syaat ||1||
dalaaḥ sarve vinaṣhṭaaḥ syurviphalaraajye prajaatantre
vaidikeeṇ reetimanusṛitya prabandhaḥ sarvaḥ siddhassyaat ||2||
dhoomrapo vai suraapo vaa na kashchin maansabhakṣhee syaat
saatvikam bhojanam bhuktvaa baliṣhṭhan lokavṛindan syaat ||3||
shikṣhaṇam vedavipareetan tyajeyurmaanavaaḥ sarve
paṭheyushchaarṣha granthaanste prabho! evam vidhaanan syaat ||4||

12. ayi divyamaatṛibhoome!

ayi divya-maatṛi-bhoome! bhavateem vayam bhajema
jeevema te kṛite vaa praaṇaan-api tyajema ||1||
idam-eva vaañchhitanno yuvakaa vayam bhavema
praaṇa-arpaṇe'pi keertin tava naiva naashayema ||2||
svakṛitena no'shrumoko na kuṭumba-hetu-shokaḥ
svargaaya naapi rudimo hitataa'shrute tyajema ||3||
ayi vandya-maatṛi-bhoome! bhavateem vayam bhajema
jeevema te kṛite vaa praaṇaannapi tyajema ||4||

१३. निरतमीशस्य भक्तौ रे!

निरतमीशस्य भक्तौ रे! मनस्त्वं नो कुतो भवसि ।
पतितमालस्यजाले त्वं कियत्कालं च यापयसि ॥१॥
यदि वाञ्छास्ति दुरितानि अपाभूतानि ते स्यू रे ।
प्रभोः प्रेमोदके क्षिप्रं कुतस्त्वं नैव प्रष्णासि ॥२॥
वासनायां रतो भूत्वा कुतः समया करोषि त्वम् ।
वशे कुरु चेतसो वृत्तिं कुतो योगे न मग्नोऽसि ॥३॥
नहि सांसारिकं वस्तु सुखस्य विद्यते हेतुः ।
वृथैव तत्कृते चेतः! कुतः कालं विलोपयसि ॥४॥

१४. दयानन्दस्य सानन्दम्

दयानन्दस्य सानन्दं, यशो गेयं यशो गेयम् ।
शरच्चन्द्रोज्ज्वलं रम्यं, मनोगम्यं श्रवः पेयम् ॥१॥
हितं सत्यं मितं हृद्यं, भवश्रेयः पदं नित्यम् ।
तदीयं वेदसम्पृक्तं, वचः पुण्यं मुदाऽदेयम् ॥२॥
तमस्तान्तं गदक्लान्तं, मदाक्रान्तं भवभ्रान्तम् ।
जगद्येनोद्धृतं मोहाच्चरित्रं तस्य विज्ञेयम् ॥३॥
मतं छिन्नं श्रुतेर्भिन्नं, गृहीत्वा तर्कनिस्त्रिंशम् ।
विपन्नं वैदिकं भूयस्तदेतद् दर्शितं ध्येयम् ॥४॥
अनाथानां विपन्नानां, गवां वैधव्यखिन्नानाम् ।
रुजामुन्मूलितं जालं, शरण्येनाप्यसंख्येयम् ॥५॥
जदोपास्तिं विभिन्दानः सदिन्द्रं ब्रह्म विन्दानः ।
अमन्दं योगिनामिन्द्रो, बलं योऽविन्दत ज्ञेयम् ॥६॥

13. niratameeshasya bhaktau re!

niratameeshasya bhaktau re! manastvan no kuto bhavasi
patitamaalasyajaale tvaṅ kiyatkaalañ cha yaapayasi ||1||
yadi vaañchhaasti duritaani apaabhootaani te syoo re
prabhoḥ premodake kṣhipraṅ kutastvan naiva praṣhṇaasi ||2||
vaasanaayaaṇ rato bhootvaa kutaḥ samayaa karoṣhi tvam
vashe kuru chetaso vṛittiṅ kuto yoge na magno'si ||3||
nahi saansaarikam vastu sukhasya vidyate hetuḥ
vṛithaiva tatkṛite chetaḥ! kutaḥ kaalam vilopayasi ||4||

14. dayaanandasya saanandam

dayaanandasya saanandam, yasho geyañ yasho geyam
sharachchandrojjvalaṇ ramyam, manogamyañ shravaḥ peyam ||1||
hitan satyam mitaṅ hṛidyam, bhavashreyaḥ padan nityam
tadeeyam vedasampṛiktam, vachaḥ puṇyam mudaa'deyam ||2||
tamastaantaṅ gadaklaantam, madaakraantam bhavabhraantam
jagadyenoddhṛitam mohaachcharitran tasya vijñeyam ||3||
matañ chhinnañ shruterbhinnam, gṛiheetvaa tarkanistriñsham
vipannam vaidikam bhooyastadetad darshitan dhyeyam ||4||
anaathaanaam vipannaanaam, gavaam vaidhavyakhinnaanaam
rujaamunmoolitañ jaalam, sharaṇyenaapyasaṅkhyeyam ||5||
jadopaastim vibhindaanaḥ sadindram brahma vindaanaḥ
amandañ yoginaamindro, balañ yo'vindata jñeyam ||6||

१५. नमामि मूलशंकरम्

नमामि मूलशङ्करं दयाकरं गुणाकरम् ।
प्रभाकरं सुधाकरं समस्तलोकभास्वरम् ॥१॥
स्वज्ञानदीप्तिभास्वरं गुणप्रभाविकास्वरम् ।
स्वज्ञानदीप्तिशब्दितं तपोऽभिभूतकल्मषम् ॥२॥
नमामि राजनन्दितं श्रुतेर्निनादनन्दितम् ।
अनाथनाथमाश्रयं सदासदार्यसंश्रयम् ॥३॥
भजे गुनैकमन्दितं श्रुतेः प्रमैकध्यायिनम् ।
भवार्थिदोषपायिनं सुखौघशान्तिदायिनम् ॥४॥
नमामि लोकलोचनं सुरप्रभाप्ररोचनम् ।
सुधीप्रवीररंजकं समस्तदोषभंजकम् ॥५॥

१६. पूजनीय! प्रभो! समेषाम्

पूजनीय! प्रभो! समेषां भावनामुज्ज्वल्यताम् ।
स्याम छलतादिप्रहीणा मानसौजस्तन्यताम् ॥१॥
वेदमन्त्रान् घोषयेम धारयेम सत्यताम् ।
हर्षवर्षाभिः प्रसन्नाः संहरेम विषादताम् ॥२॥
अश्वमेधादिक्रतुभिरुपकृतो लोको भवेत् ।
धर्ममर्यादावितानेन सौख्यतो विश्वं भरेत् ॥३॥
सेवितं श्रद्धापवित्रं भक्तितो यज्ञादिकम् ।
व्यथितसंसारस्य क्षिप्रं संहरेम क्लेशकम् ॥४॥
कामनानां पापजानां सर्वथा लोपं कुरु ।
भावनाः सफलाः भवेयुर्यज्ञतो नृणां ननु ॥५॥

15. namaami moolashaṅkaram

namaami moola-shaṅkaram dayaa-karaṅ guṇaa-karam
prabhaa-karan sudhaa-karan samasta-loka-bhaasvaram ||1||
svajñaana-deepti-bhaasvaraṅ guṇa-prabhaa-vikaasvaram
svajñaana-deepti-shabditan tapo'bhibhoot-akalmaṣham ||2||
namaami raaja-nanditañ shruter-ninaada-nanditam
anaatha-naatham-aashrayan sadaa-sadaarya-sañshrayam ||3||
bhaje gunaikamanditañ shruteḥ pramaika-dhyaayinam
bhavaarthi-doṣhapaayinan sukhaugha-shaanti-daayinam ||4||
namaami loka-lochanan suraprabhaa-prarochanam
sudhee-praveera-rañjakan samasta-doṣha-bhañjakam ||5||

16. poojaneeya! prabho! sameṣhaam

poojaneeya! prabho! sameṣhaam bhaavanaam-ujjvalyataam
syaama chhalataadi-praheeṇaa maanasaujastanyataam ||1||
vedamantraan ghoṣhayema dhaarayema satyataam
harṣha-varṣhaabhiḥ prasannaaḥ saṅharema viṣhaadataam ||2||
ashvamedhaadi-kratubhir-upakṛito loko bhavet
dharma-maryaadaa-vitaane saukhyato vishvam bharet ||3||
sevitañ shraddhaa-pavitram bhaktito yajñaadikam
vyathita-sansaarasya kṣhipran saṅharema kleshakam ||4||
kaamanaanaam paapajaanaan sarvathaa lopaṅ kuru
bhaavanaaḥ saphalaaḥ bhaveyur-yajñato nṛeeṇaan nanu ||5||
laabhakaaree devayajñaḥ sarva-jeevaanaaṅ kṛite
jala-sameerau surabhi-yuktau sarva-rogaaṇaaṅ hṛite ||6||
svaartha-bhaavaa lopitaaḥ syurvistṛitaaḥ preetilataaḥ
idanna mama bhaavenaanena maanavaaḥ syur-maṇḍitaaḥ ||7||
prema-gaṅgaayaan niṣhaṇṇaa vandanaaṅ kurmo vayam
naatha! karuṇaa-kanda! karuṇaam paalaya jagateeha tvam ||8||

लाभकारी देवयज्ञः सर्वजीवानां कृते ।
जलसमीरौ सुरभियुक्तौ सर्वरोगाणां हृते ॥६॥
स्वार्थभावा लोपिताः स्युर्विस्तृताः प्रीतिलताः ।
इदन्न मम भावेनानेन मानवाः स्युर्मण्डिताः ॥७॥
प्रेमगङ्गायां निषण्णा वन्दनां कुर्मो वयम् ।
नाथ! करुणाकन्द! करुणां पालय जगतीह त्वम् ॥८॥

१७. भगवन्! त्वदीयभक्तिम्

भगवन्! त्वदीयभक्तिं न कदापि विस्मरेयम् ।
निजदेशजातिसेवासक्तो हरे! भवेयम् ॥१॥
जायेत जातु नो मे परपीडनाभिलाषः ।
दीने सहायहीने सततं प्रभो! द्रवेयम् ॥२॥
गतिरस्तु नो विदेशे रतिरस्तु नैजदेशे ।
गुरुपादयोर्निर्देशे स्वमनः प्रवर्तयेयम् ॥३॥
व्यसने न यातु वित्तं दुरितेषु नापि चित्तम् ।
परकीयवित्तभागं मनसापि नो हरेयम् ॥४॥
न विभो! परापवादे समुदेतु मेऽअनुरागः ।
जगदीश! सर्वकाले मधुरा गिरो वदेयम् ॥५॥

17. bhagavan! tvadeeyabhaktim

bhagavan! tvadeeya-bhaktin na kadaapi vismareyam
nija-desha-jaati-sevaasakto hare! bhaveyam ||1||
jaayeta jaatu no me para-peeḍana-abhilaaṣhaḥ
deene sahaaya-heene satatam prabho! draveyam ||2||
gatirastu no videshe ratirastu naijadeshe
guru-paadayo-nirdeshe svamanaḥ pravartayeyam ||3||
vyasane na yaatu vittan duriteṣhu naapi chittam
parakeeya-vittabhaagam manasaapi no hareyam ||4||
na vibho! paraapavaade samudetu me'anuraagaḥ
jagadeesha! sarva-kaale madhuraa giro vadeyam ||5||

१८. अये कामये नाथ!

अये कामये नाथ! काञ्चिद् दृशन्ते । क्षणं देहि दीनेऽनुकम्पां लभै ते ॥१॥
अहो! मे अहो! कालतो लालसेयम् ।कदालोकयेयं पदाम्भोरुहन्ते ॥२॥
क्षणं वीक्षतां देव! दीनां दशां मे । धरायां विलुण्ठामि हा! सम्मुखन्ते ॥३॥
चिरं चिन्तया किन्तयाऽहं न जाने । प्रभो हन्ति या दीनमेनं जनं ते ॥४॥
विभो! भासि सर्वस्य चित्तान्तराले । किमालेखये दुःखमेतच्चिरन्ते ॥५॥
बलं धर्मकर्मादि केषाञ्चन स्यात् । अलं केवलं मेऽनुकम्पा बलन्ते ॥६॥
लभन्ते जना मूढचित्ता न माधव । लभन्ते बुधाः संविदन्ते पदन्ते ॥७॥
अहं पातकी ख्यातकीर्तिर्जनानाम् । परं किं दयाब्धेर्दयाया लभै ते ॥८॥

१९. भरमन्तं देव संसारे

भरमन्तं देव! संसारे सुघोरे पाहि दीनं माम् ।
पदाब्जे ते विलुण्ठन्तं द्रुतं संवाहि दीनं माम् ॥१॥
न भाग्यं तादृशं यत्ते विलोके रूपसौभाग्यम् ।
धिनोति ध्यानसौख्यं मे सुधां संवाहि दीनं माम् ॥२॥
अविश्रान्तं प्रतीक्षातः नितान्तं श्रान्तचित्तोऽहम् ।
दयालो! दृक्सुधासारैः नवं निर्माहि दीनं माम् ॥३॥
श्रुतीनां भूरिभूतीनां विकल्पैर्दिग्विमूढोऽहम् ।
कथंकारं विलोके त्वां मनागाख्याहि दीनं माम् ॥४॥
कृपापीयूषलेशार्थं प्रयस्यन्दूयमानोऽहम् ।
निलीनं द्वारदेशे ते न प्रत्याख्याहि दीनं माम् ॥५॥
दयाया लम्बते भूमन्! बटुः कुक्षिम्भरिस्तेऽहम् ।
इदानीं त्वद्वशोऽहम्पाहि मा वा पाहि दीनं माम् ॥६॥

18. aye kaamaye naatha!

aye kaamaye naatha! kaañchid dṛishante
kṣhaṇan dehi deene'nukampaan labhai te ||1||
aho! me aho! kaalato laalaseyam
kadaalokayeyam padaambhoruhante ||2||
kṣhaṇam veekṣhataan deva! deenaan dashaam me
dharaayaam viluṇṭhaami haa! sammukhante ||3||
chirañ chintayaa kintayaa'han na jaane
prabho hanti yaa deenamenañ janan te ||4||
vibho! bhaasi sarvasya chittaantaraale
kimaalekhaye duḥkhametachchirante ||5||
balan dharmakarmaadi keṣhaañchana syaat
alam kevalam me'nukampaa balante ||6||
labhante janaa mooḍhachittaa na maadhava
labhante budhaaḥ samvidante padante ||7||
aham paatakee khyaatakeertirjanaanaam
paraṅ kin dayaabdherdayaayaa labhai te ||8||

19. bharamantan deva sansaare

bharamantan deva! sansaare sughore paahi deenam maam
padaabje te viluṇṭhantan drutan samvaahi deenam maam ||1||
na bhaagyan taadṛishañ yatte viloke roopa-saubhaagyam
dhinoti dhyaanasaukhyam me sudhaan samvaahi deenam maam ||2||
avishraantam prateekṣhaataḥ nitaantañ shraantachitto'ham
dayaalo! dṛiksudhaasaaraiḥ navan nirmaahi deenam maam ||3||
shruteenaam bhooribhooteenaam vikalpairdigvimooḍho'ham
kathaṅkaaram viloke tvaam manaagaakhyaahi deenam maam ||4||
kṛipaapeeyooṣhaleshaartham prayasyandooyamaano'ham
nileenan dvaaradeshe te na pratyaakhyaahi deenam maam ||5||
dayaayaa lambate bhooman! baṭuḥ kukṣhimbhariste'ham
idaaneen tvadvasho'hampaahi maa vaa paahi deenam maam ||6||

२०. द्रुतविलम्बितं छन्दः (१२ अक्षराणि)

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥१॥ नीति० ५९

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्पृहा ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥२॥ नीति० ४८

मनीषिणः सन्ति न ते हितैषिणः हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।
सुहृच्च विद्वानपि दुर्लभो नृणां यथौषधं स्वादु हितं सुदुर्लभम् ॥३॥

प्रयत्नेन कार्येषु सिद्धिर्जनानां प्रयत्नेन ज्ञानेषु वृद्धिर्जनानाम् ।
प्रयत्नेन युद्धेषु जीतिर्जनानां प्रयत्नो विधेयः प्रयत्नो विधेयः ॥४॥

प्रयत्नेन धीराः समुद्रं तरन्ति प्रयत्नेन वीरा गिरिन् लङ्घयन्ते ।
प्रयत्नेन विज्ञा वियत्प्रोत्पतन्ति प्रयत्नो विधेयः प्रयत्नो विधेयः ॥५॥

अमेध्यपूर्णं कृमिजालसंकुलं स्वाभावदुर्गन्धमशौचमध्रुवम् ।
कलेवरं मूत्रपुरीषभाजनं रमन्ति मूढा न रमन्ति पण्डिताः ॥६॥

सुसञ्चितैर्जीवनवत्सुरक्षितैर्निजेऽपि देहे न नियोजितैः क्वचित् ।
पुंसो यमान्तं ब्रजतोऽपि निष्ठुरैरेतैर्धनैः पञ्चपदी न दीयते ॥७॥ पञ्च० २:१२१

20. drutavilambitañ chhandaḥ (12 akṣharaaṇi)

vipadi dhairyamathaabhyudaye kṣhamaa sadasi vaakpaṭutaa yudhi vikramaḥ
yashasi chaabhiruchirvyasanañ shrutau prakṛitisiddhamidaṅ hi mahaatmanaam ||1|| neeti.59

akaruṇatvamakaaraṇavigrahaḥ paradhane parayoṣhiti cha spṛihaa
sujanabandhujaneṣhvasahiṣhṇutaa prakṛitisiddhamidaṅ hi duraatmanaam ||2|| neeti. 48

maneeṣhiṇaḥ santi na te hitaiṣhiṇaḥ hitaiṣhiṇaḥ santi na te maneeṣhiṇaḥ
suhṛichcha vidvaanapi durlabho nṛiṇaañ yathauṣhadhan svaadu hitan sudurlabham ||3||

prayatnena kaaryeṣhu siddhirjanaanaam prayatnena jñaaneṣhu vṛiddhirjanaanaam
prayatnena yuddheṣhu jeetirjanaanaam prayatno vidheyaḥ prayatno vidheyaḥ ||4||

prayatnena dheeraaḥ samudran taranti prayatnena veeraa girin laṅghayante
prayatnena vijñaa viyatprotpatanti prayatno vidheyaḥ prayatno vidheyaḥ ||5||

amedhyapoorṇaṅ kṛimijaalasaṅkulan svaabhaava-durgandham-ashaucham-adhruvam
kalevaram mootrapureeṣhabhaajanaṇ ramanti mooḍhaa na ramanti paṇḍitaaḥ ||6||

susañchitair-jeevanavatsurakṣhitair-nije'pi dehe na niyojitaiḥ kvachit
punso yamaantam brajato'pi niṣhṭhurairetairdhanaiḥ pañchapadee na deeyate ||7|| pañcha. 2:121

२१. शार्दूलविक्रीडितं छन्दः (१९ अक्षराणि)

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो ।
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः ॥
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान् ।
संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥१॥ भर्तृ०वै० ७९

सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरत् प्राणान् प्रियान् पाणिनेः ।
मीमांसाकृतमुन्ममाथ सहसा हस्ती मुनिं जैमिनिम् ॥
छन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो वेलातटे पिङ्गलम् ।
अज्ञानावृतचेतसामतिरुषां कोऽर्थस्तिरश्चां गुणैः ॥२॥ पंच० २:३७०

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम् ।
विद्या भोगकरी यशस्सुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ॥
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता ।
विद्या राजसु पूज्यते न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥३॥ नीति० १९

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये ।
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ॥
तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये ।
ये निघ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥४॥ नीति० ७१

केयूराणि न भूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्वलाः ।
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालङ्कृता मूर्धजाः ॥
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते ।
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ॥५॥ नीति० १८

21. shaardoolavikreeḍitañ chhandaḥ (19 akṣharaaṇi)

yaavatsvasthamidañ shareeramarujañ yaavajjaraa doorato
yaavachchendriyashaktirapratihataa yaavatkṣhayo naayuṣhaḥ
aatmashreyasi taavadeva viduṣhaa kaaryaḥ prayatno mahaan
sandeepte bhavane tu koopakhananam pratyudyamaḥ keedṛishaḥ ||1||
bhartṛi. vai. 79

siṅho vyaakaraṇasya karturaharat praaṇaan priyaan paaṇineḥ
meemaansaa-kṛitamunmamaatha sahasaa hastee muniñ jaiminim
chhando-jñaana-nidhiñ jaghaana makaro velaataṭe piṅgalam
ajñaanaavṛitachetasaamatiruṣhaaṅ ko'rthastirashchaaṅ guṇaiḥ ||2||
pañcha. 2:370

vidyaa naama narasya roopam-adhikam prachchhanna-guptan dhanam
vidyaa bhogakaree yashas-sukhakaree vidyaa gurooṇaaṅ guruḥ
vidyaa bandhujano videsha-gamane vidyaa paraa devataa
vidyaa raajasu poojyate na tu dhanam vidyaa-viheenaḥ pashuḥ ||3||
neeti.19

ete sat-puruṣhaaḥ paraartha-ghaṭakaaḥ svaarthaan parityajya ye
saamaanyaastu paraarthamudyamabhṛitaḥ svaarthaavirodhena ye
te'mee maanuṣha-raakṣhasaaḥ parahitan svaarthaaya nighnanti ye
ye nighnanti nirarthakam parahitan te ke na jaaneemahe ||4|| neeti.71

keyooraaṇi na bhooṣhayanti puruṣhaṅ haaraa na chandrojvalaaḥ
na snaanan na vilepanan na kusuman naalaṅkṛitaa moordhajaaḥ
vaaṇyekaa samalaṅkaroti puruṣhañ yaa sanskṛitaa dhaaryate
kṣheeyante khalu bhooṣhaṇaani satatam vaagbhooṣhaṇam bhooṣhaṇam
||5|| neeti.18

रे रे चातक! सावधानमनसा मित्र! क्षणं श्रूयताम् ।
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ॥
केचिद् वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद् वृथाः ।
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥६॥ नीति० ४७

मान्धाता स महीपतिः कृतयुगेऽलङ्कारभूतो गतः ।
सेतुर्येन महोदधौ विरचितः क्वासौ दशास्यान्तकः ॥
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो याता दिवं भूपते ।
नैकेनापि समं गता वसुमती मुञ्ज! त्वया यास्यति ॥७॥ भोज०

भोगे रोगभयं कुले च्युतोभयं वित्ते नृपालाद्भयम् ।
मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् ॥
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयम् ।
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥८॥ वैरा० ३१

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी ।
सत्यं मित्रमिदं दया च भगिनी भ्राता मनस्संयमः ॥
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनम् ।
ह्येते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे! कस्माद्भयं योगिनः ॥९॥ वैरा० १००

आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला ।
रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी ॥
मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी ।
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥१०॥ वैरा० ४०

re re chaataka! saavadhaana-manasaa mitra! kṣhaṇañ shrooyataam
ambhodaa bahavo hi santi gagane sarve'pi naitaadṛishaaḥ
kechid vṛiṣhṭibhiraardrayanti vasudhaaṅ garjanti kechid vṛithaaḥ
yañ yam pashyasi tasya tasya purato maa broohi deenam vachaḥ ||6||
neeti. 47

maandhaataa sa maheepatiḥ kṛitayuge'laṅkaarabhooto gataḥ
seturyena mahodadhau virachitaḥ kvaasau dashaasyaantakaḥ
anye chaapi yudhiṣhṭhiraprabhṛitayo yaataa divam bhoopate
naikenaapi samaṅ gataa vasumatee muñja! tvayaa yaasyati ||7|| bhoja.

bhoge rogabhayaṅ kule chyutobhayam vitte nṛipaalaadbhayam
maune dainyabhayam bale ripubhayaṇ roope jaraayaa bhayam
shaastre vaadabhayaṅ guṇe khalabhayaṅ kaaye kṛitaantaadbhayam
sarvam vastu bhayaanvitam bhuvi nṛiṇaam vairaagyamevaabhayam ||8||
vairaa.31

dhairyañ yasya pitaa kṣhamaa cha jananee shaantishchiraṅ gehinee
satyam mitramidan dayaa cha bhaginee bhraataa manassañyamaḥ
shayyaa bhoomitalan disho'pi vasanañ jñaanaamṛ itam bhojanam
hyete yasya kuṭumbino vada sakhe! kasmaadbhayañ yoginaḥ ||9||
vairaa.100

aashaa naama nadee manorathajalaa tṛiṣhṇaataraṅgaakulaa
raagagraahavatee vitarkavihagaa dhairyadrumadhvan sinee
mohaavartasudustaraatigahanaa prottuṅgachintaataṭee
tasyaaḥ paaragataa vishuddhamanaso nandanti yogeeshvaraaḥ ||10||
vairaa. 40

शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्याऽतपः ।
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्द्धभौ ॥
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैः मन्त्रप्रयोगैर्विषम् ।
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥११॥ नीति० १०

आदौ रामतपोवनादिगमनं हत्वा मृगं काञ्चनम् ।
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसम्भाषणम् ॥
बालेर्निग्रहणं समुद्रतरणं लङ्कापुरीदाहनम् ।
पश्चाद्रावणकुम्भकर्णहननं एतद्धि रामायणम् ॥१२॥

आदौ सत्यशिवप्रबोधजननं तस्मै गृहोत्सर्जनम् ।
विरजानन्दसमीपवेदपठनं भीष्मव्रताधारणम् ॥
नारीशूद्रदशासुधारकरणं पाखण्डिनां खण्डनम् ।
पश्चाद् वेदप्रचारदेहपतनं एतद् ऋषेर्जीवनम् ॥१३॥

अर्थाः पादरजोपमा गिरिनदीवेगोपमं यौवनम् ।
आयुष्यं जललोलबिन्दुचपलं फेनोपमं जीवनम् ॥
धर्मं यो न करोति निन्दितमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनम् ।
पश्चात्तापयुतो जरापरिगतः शोकाग्निना दह्यते ॥१४॥ हितो० २:१५५

को लाभो गुणिसंगमः किमसुखं प्राज्ञेतरैः संगतिः ।
का हानिः समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतत्वे रतिः ॥
कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा काऽनुव्रता किं धनम् ।
विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥१५॥ नीति० ९५

shakyo vaarayituñ jalena hutabhuk chhatreṇa sooryaa'tapaḥ
naagendro nishitaaṅkushena samado daṇḍena gogarddhabhau
vyaadhirbheṣhajasaṅgrahaishcha vividhaiḥ mantraprayogairviṣham
sarvasyauṣhadhamasti shaastravihitam moorkhasya naastyauṣhadham
||11|| neeti. 10

aadau raamatapovanaadigamanaṅ hatvaa mṛigaṅ kaañchanam
vaideheeharaṇañ jaṭaayumaraṇan sugreevasambhaaṣhaṇam
baalernigrahaṇan samudrataraṇan laṅkaapureedaahanam
pashchaadraavaṇakumbhakarṇahananam etaddhi raamaayaṇam ||12||

aadau satyashivaprabodhajananan tasmai gṛihotsarjanam
virajaanandasameepavedapaṭhanam bheeṣhmavrataadhaaraṇam
naareeshuudradashaasudhaarakaraṇam paakhaṇḍinaaṅ khaṇḍanam
pashchaad vedaprachaaradehapatanam etad ṛiṣherjeevanam ||13||

arthaaḥ paadarajopamaa girinadeevegopamañ yauvanam
aayuṣhyañ jalalola-bindu-chapalam phenopamañ jeevanam
dharmañ yo na karoti ninditamatiḥ svargaargaloddhaaṭanam
pashchaattaapayuto jaraaparigataḥ shokaagninaa dahyate ||14|| hito.
2:155

ko laabho guṇi-saṅgamaḥ kima-sukham praajñetaraiḥ saṅgatiḥ
kaa haaniḥ samayachyutirnipuṇataa kaa dharmatatve ratiḥ
kaḥ shooro vijitendriyaḥ priyatamaa kaa'nuvrataa kin dhanam
vidyaa kin sukhamapravaasagamanaṇ raajyaṅ kimaajñaaphalam ||15||
neeti.95

चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथ किं तापसः ।
किं वा तत्वविवेकपेशलमतिः योगीश्वरः कोऽपि किम् ॥
इत्युत्पन्नविकल्पजल्पमुखरैः सम्भाष्यमाणा जनैः ।
न क्रुद्धाः पथि नैव तुष्टमनसो यान्ति स्वयं योगिनः ॥१६॥ वैरा० ५१

आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्धं गतम् ।
तस्यार्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ॥
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते ।
जीवे वारितरंगचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥१७॥ वैरा० ९४

गात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावलिर् ।
दृष्टिर्नश्यति वर्धते बधिरता वक्त्रं च लालायते ॥
वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते ।
हा कष्टं! पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रोऽप्यमित्रायते ॥१८॥ वैरा० ९७

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवनम् ।
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालोऽपि न ज्ञायते ॥
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते ।
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥१९॥ वैरा० ७

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः ।
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचिमनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ॥
सौजन्यं यदि किं गुणैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः ।
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥२०॥ नीति० ५१

chaaṇḍaalaḥ kimayan dvijaatirathavaa shoodro'tha kin taapasaḥ
kim vaa tatvavivekapeshalamatiḥ yogeeshvaraḥ ko'pi kim
ityutpannavikalpajalpamukharaiḥ sambhaaṣhyamaaṇaa janaiḥ
na kruddhaaḥ pathi naiva tuṣhṭamanaso yaanti svayañ yoginaḥ ||16||
vairaa. 51

aayurvarṣhashatan nṛiṇaam parimitaṇ raatrau tadardhaṅ gatam
tasyaarddhasya parasya chaarddhamaparam baalatvavṛiddhatvayoḥ
sheṣham vyaadhiviyogaduḥkhasahitan sevaadibhirneeyate
jeeve vaaritaraṅgachañchalatare saukhyaṅ kutaḥ praaṇinaam ||17|| vairaa.
94

gaatran saṅkuchitaṅ gatirvigalitaa bhraṣhṭaa cha dantaavalir
dṛiṣhṭirnashyati vardhate badhirataa vaktrañ cha laalaayate
vaakyan naadriyate cha baandhavajano bhaaryaa na shushrooṣhate
haa kaṣhṭam! puruṣhasya jeerṇavayasaḥ putro'pyamitraayate ||18||
vairaa. 97

aadityasya gataagatairaharahaḥ saṅkṣheeyate jeevanam
vyaapaarairbahukaaryabhaaragurubhiḥ kaalo'pi na jñaayate
dṛiṣhṭvaa janmajaraavipattimaraṇan traasashcha notpadyate
peetvaa mohamayeem pramaadamadiraamunmattabhootañ jagat ||19||
vairaa. 7

lobhashchedaguṇena kim pishunataa yadyasti kim paatakaiḥ
satyañchettapasaa cha kiñ shuchimano yadyasti teerthena kim
saujanyañ yadi kiṅ guṇaiḥ sumahimaa yadyasti kim maṇḍanaiḥ
sadvidyaa yadi kin dhanairapayasho yadyasti kim mṛ ityunaa ||20|| neeti.
51

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी ।
नैश्चिन्त्यं सुखसाध्यभैक्ष्यमशनं निद्रा श्मशाने वने ॥
मित्रामित्रसमानतातिविमला चिन्ताऽथशून्यालये ।
ध्वस्ताशेषमदप्रमादमुदितो योगी सुखं तिष्ठति ॥२१॥ वैरा. ८८

भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किञ्चित्फलम् ।
त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला॥
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहे साशङ्कया काकवत् ।
तृष्णे! दुर्मतिपापकर्मनिरते! नाऽद्यापि सन्तुष्यसि ॥२२॥ वैरा० ५

क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न सन्तोषतः ।
सोढा दुःसहशीततापपवनक्लेशा न तप्तं तपः ॥
ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न शम्भोः पदम् ।
तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिः तैस्तैः फलैर्वञ्चितम् ॥२३॥ वैरा० १३

भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनी चञ्चला ।
आयुर्वायुविघट्टिताब्जपटलीलीनाम्बुवद् भंगुरम् ॥
लोला यौवनलालसास्तनुभृतामित्याकलय्य द्रुतम् ।
योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विदध्वं बुधाः! ॥२४॥ वैरा० ४९

त्रैलोक्याधिपतिस्त्वमेव विरसं यस्मिन्महाशासने ।
तल्लब्ध्वाशनवस्त्रमानघटने भोगे रतिं मा कृथाः ॥
भोगः कोऽपि स एक एव परमो नित्योदितो जृम्भते ।
यत्स्वादाद्विरसा भवन्ति विषयाः त्रैलोक्यराज्यादयः ॥२५॥ वैरा० ७२

kaupeenañ shatakhaṇḍajarjarataraṅ kanthaa punastaadṛishee
naishchintyan sukhasaadhyabhaikṣhyamashanan nidraa shmashaane
vane
mitraamitrasamaanataativimalaa chintaa'thashoonyaalaye
dhvastaasheṣhamadapramaadamudito yogee sukhan tiṣhṭhati ||21|| vairaa.
88

bhraantan deshamanekadurgaviṣ h amam praaptan na kiñc h itphalam |
tyaktvaa jaatikulaabhimaanamuc h itan sevaa kṛ itaa niṣ h phalaa||
bhuktam maanavivarjitam paragṛ ihe saashaṅkayaa kaakavat |
tṛ iṣ h ṇe! durmatipaapakarmanirate! naa'dyaapi santuṣ h yasi ||22||
vairaa. 5

kṣhaantan na kṣhamayaa gṛihochitasukhan tyaktan na santoṣhataḥ
soḍhaa duḥsahasheetataapapavanakleshaa na taptan tapaḥ
dhyaatam vittamaharnishan niyamitapraaṇairna shambhoḥ padam
tattatkarma kṛitañ yadeva munibhiḥ taistaiḥ phalairvañchitam ||23||
vairaa. 13

bhogaa meghavitaanamadhyavilasatsaudaaminee chañchalaa
aayurvaayuvighaṭṭitaabjapaṭaleeleenaambuvad bhaṅguram
lolaa yauvanalaalasaastanubhṛitaamityaakalayya drutam
yoge dhairyasamaadhisiddhisulabhe buddhim vidadhvam budhaaḥ! ||24||
vairaa. 49

trailokyaadhipatistvameva virasañ yasminmahaashaasane
tallabdhvaashanavastramaanaghaṭane bhoge ratim maa kṛithaaḥ
bhogaḥ ko'pi sa eka eva paramo nityodito jṛimbhate
yatsvaadaadvirasaa bhavanti viṣhayaaḥ trailokyaraajyaadayaḥ ||25||
vairaa. 72

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः ।
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ॥
मुक्त्वैकं भवबन्धदुःखरचनाविध्वंसकालानलम् ।
स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वणिग्वृत्तयः ॥२६॥ वैरा० ७३

क्षान्तिश्चेत् कवचेन किं किमरिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनाम् ।
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद् दिव्यौषधैः किं फलम् ॥
किं सर्पैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्याऽनवद्या यदि ।
व्रीडा चेत् किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ॥२७॥ नीति० २०

दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः संगात्सुतो लालनात् ।
विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयात् शीलं खलोपासनात् ॥
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयान् ।
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात् त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥२८॥ नीति० ३८

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमः ।
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ॥
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुः धर्मस्य निर्व्याजता ।
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥२९॥ नीति० ७८

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवम् ।
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ॥
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे ।
तत्को नाम गुणो भवेत् स गुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥३०॥ नीति० ५०

kim vedaiḥ smṛitibhiḥ puraaṇapaṭhanaiḥ shaastrairmahaavistaraiḥ
svargagraamakuṭeenivaasaphaladaiḥ karmakriyaavibhramaiḥ
muktvaikam bhavabandhaduḥkharachanaavidhvan sakaalaanalam
svaatmaanandapadapraveshakalanañ sheṣhaa vaṇigvṛittayaḥ ||26|| vairaa. 73

kṣhaantishchet kavachena kiṅ kimaribhiḥ krodho'sti cheddehinaam
jñaatishchedanalena kiñ yadi suhṛid divyauṣhadhaiḥ kim phalam
kin sarpairyadi durjanaaḥ kimu dhanairvidyaa'navadyaa yadi
vreeḍaa chet kimu bhooṣhaṇaiḥ sukavitaa yadyasti raajyena kim ||27|| neeti. 20

daurmantryaannṛipatirvinashyati yatiḥ saṅgaatsuto laalanaat
vipro'nadhyayanaatkulaṅ kutanayaat sheelaṅ khalopaasanaat
hreermadyaadanavekṣhaṇaadapi kṛiṣhiḥ snehaḥ pravaasaashrayaan
maitree chaapraṇayaatsamṛ iddhiranayaat tyaagaatpramaadaaddhanam ||28|| neeti. 38

aishvaryasya vibhooṣhaṇan sujanataa shauryasya vaaksañ yamaḥ
jñaanasyopashamaḥ shrutasya vinayo vittasya paatre vyayaḥ
akrodhastapasaḥ kṣhamaa prabhavituḥ dharmasya nirvyaajataa
sarveṣhaamapi sarvakaaraṇamidañ sheelam param bhooṣhaṇam ||29|| neeti. 78

jaaḍyaṅ hreemati gaṇyate vrataruchau dambhaḥ shuchau kaitavam
shoore nirghṛiṇataa munau vimatitaa dainyam priyaalaapini
tejasvinyavaliptataa mukharataa vaktaryashaktiḥ sthire
tatko naama guṇo bhavet sa guṇinaañ yo durjanairnaaṅkitaḥ ||30|| neeti. 50

२२. मालिनी छन्दः (१५ अक्षराणि)

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं च लक्ष्म्याः ।
सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ॥
स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला ।
मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ॥१॥ वैरा० ४५

उचितमनुचितं वा कुर्वता कार्यमादौ ।
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ॥
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेः ।
भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥२॥ भो०प्र० २४

उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्विभागे ।
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ॥
विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायाम् ।
न भवति पुनरुक्तं भाषितं सज्जनानाम् ॥३॥

ददतु ददतु गालिं गालिमन्तो भवन्तः ।
वयमिह तदभावे गालिदानेऽसमर्थाः ॥
जगति विदितमेतद् दीयते विद्यमानम् ।
नहि शशकविषाणं कोऽपि कस्मै ददाति ॥४॥

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः ।
त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ॥
परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यम् ।
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥५॥ नीति० ७४

22. maalinee chhandaḥ (15 akṣharaaṇi)

vayamiha parituṣhṭaa valkalaistvañ cha lakṣhmyaaḥ
sama iha paritoṣho nirvisheṣho visheṣhaḥ
sa tu bhavati daridro yasya tṛiṣhṇaa vishaalaa
manasi cha parituṣhṭe ko'rthavaan ko daridraḥ ||1|| vairaa. 45

uchitamanuchitam vaa kurvataa kaaryamaadau
pariṇatiravadhaaryaa yatnataḥ paṇḍitena
atirabhasakṛitaanaaṅ karmaṇaamaavipatteḥ
bhavati hṛidayadaahee shalyatulyo vipaakaḥ ||2|| bho.pra.24

udayati yadi bhaanuḥ pashchime digvibhaage
prachalati yadi meruḥ sheetataañ yaati vahniḥ
vikasati yadi padmam parvataagre shilaayaam
na bhavati punaruktam bhaaṣhitan sajjanaanaam ||3||

dadatu dadatu galiṅ gaalimanto bhavantaḥ
vayamiha tadabhaave gaalidaane'samarthaaḥ
jagati viditametad deeyate vidyamaanam
nahi shashakaviṣhaaṇaṅ ko'pi kasmai dadaati ||4||

manasi vachasi kaaye puṇyapeeyooṣhapoorṇaaḥ
tribhuvanamupakaarashshreṇibhiḥ preeṇayantaḥ
paraguṇaparamaaṇoon parvateekṛitya nityam
nijahṛidi vikasantaḥ santi santaḥ kiyantaḥ ||5|| neeti. 74

अहमिह कृतविद्यो वेदिता सत्कलानाम् ।
धनपतिरहमेको रूपलावण्ययुक्तः ॥
इतिकृतगुणगर्वः खिद्यते किं जनोऽयम् ।
कतिपयदिनमध्ये सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥६॥

२३. वसन्ततिलका छन्दः (१४ अक्षराणि)

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु ।
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ॥
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा ।
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥१॥ नीति० ७९

विद्याविलासमनसो धृतशीलशिक्षाः ।
सत्यव्रता रहितमानमलापहाराः ॥
संसारदुःखदलनेन सुभूषिता ये ।
धन्या नरा विहितकर्मपरोपकाराः ॥२॥ स०प्र०३समु०

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यम् ।
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ॥
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिम् ।
सत्संगतिः कथय! किं न करोति पुंसाम् ॥३॥ नीति० २२

मत्तेभकुम्भदलने भुवि सन्ति शूराः ।
केचित्प्रचण्डमृगराजवधेऽपि दक्षाः ॥
किन्तु ब्रवीमि बलिनां पुरतः प्रसह्य ।
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥४॥ शृङ्गा० ५८

ahamiha kṛitavidyo veditaa satkalaanaam
dhanapatirahameko roopalaavaṇyayuktaḥ|
itikṛ itaguṇagarvaḥ khidyate kiñ jano'yam
katipayadinamadhye sarvametanna kiñchit ||6||

23. vasantatilakaa chhandaḥ (14 akṣharaaṇi)

nindantu neetinipuṇaa yadi vaa stuvantu
lakṣhmeeḥ samaavishatu gachchhatu vaa yatheṣhṭam
adyaiva vaa maraṇamastu yugaantare vaa
nyaayyaat pathaḥ pravichalanti padan na dheeraaḥ ||1|| neeti. 79

vidyaavilaasamanaso dhṛitasheelashikṣhaaḥ
satyavrataa rahitamaanamalaapahaaraaḥ
sansaaraduḥkhadalanena subhooṣhitaa ye
dhanyaa naraa vihitakarmaparopakaaraaḥ ||2|| sa.pra.3samu.

jaaḍyan dhiyo harati siñchati vaachi satyam
maanonnatin dishati paapamapaakaroti
chetaḥ prasaadayati dikṣhu tanoti keertim
satsaṅgatiḥ kathaya! kin na karoti punsaam ||3|| neeti. 22

mattebhakumbhadalane bhuvi santi shooraaḥ
kechitprachaṇḍamṛigaraajavadhe'pi dakṣhaaḥ
kintu braveemi balinaam purataḥ prasahya
kandarpadarpadalane viralaa manuṣhyaaḥ ||4|| shṛiṅgaa. 58

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः ।
प्रारभ्य निघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ॥
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः ।
प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति ॥५॥ नीति० २६

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः ।
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ॥
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या ।
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः? ॥६॥ हितो०प्र०३१

सत्पूरुषः खलु हिताचरणैरमन्दम् ।
आनन्दयत्यखिललोकमनुक्त एव ॥
आराधितः कथय केन करैरुदारैः ।
इन्दुर्विकासयति कैरविणीकुलानि ॥७॥

मातेव रक्षति पितेव हिते नियुक्ते ।
कान्तेव चाभिरमयत्यपनीय खेदम् ॥
लक्ष्मीस्तनोति वितनोति च दिक्षु कीर्तिम् ।
किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥८॥ भोज० ५

व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ति ।
रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् ॥
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो ।
लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम् ॥९॥ वैरा० ९६

praarabhyate na khalu vighnabhayena neechaiḥ
praarabhya nighnavihataa viramanti madhyaaḥ
vighnaiḥ punaḥ punarapi pratihanyamaanaaḥ
praarabhya chottamajanaa na parityajanti ||5|| neeti. 26

udyoginam puruṣhasiṅ hamupaiti lakṣhmeeḥ
daivena deyamiti kaapuruṣhaa vadanti
daivan nihatya kuru pauruṣhamaatmashaktyaa
yatne kṛite yadi na sidhyati ko'tra doṣhaḥ? ||6|| hito.pra.31

satpooruṣhaḥ khalu hitaacharaṇairamandam
aanandayatyakhilalokamanukta eva
aaraadhitaḥ kathaya kena karairudaaraiḥ
indurvikaasayati kairaviṇeekulaani ||7||

maateva rakṣhati piteva hite niyukte
kaanteva chaabhiramayatyapaneeya khedam
lakṣhmeestanoti vitanoti cha dikṣhu keertim
kiṅ kin na saadhayati kalpalateva vidyaa ||8|| bhoja. 5

vyaaghreeva tiṣhṭhati jaraa paritarjayanti
rogaashcha shatrava iva praharanti deham
aayuḥ parisravati bhinnaghaṭaadivaambho
lokastathaapyahitamaacharateeti chitram ||9|| vairaa. 96

सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते ।
शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति ॥
कन्दैः फलैर्मुनिवरा गमयन्ति कालम् ।
सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम् ॥१०॥ पञ्च० २:१५९

केचिद् वदन्ति धनहीनजनो जघन्यः ।
केचिद् वदन्ति गुणहीनजनो जघन्यः ॥
व्यासो वदत्यखिलशास्त्रविदां वरेण्यो ।
नारायणस्मरणहीनजनो जघन्यः ॥११॥

भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारम् ।
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् ॥
वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमयी च कन्था ।
हा! हा! तथापि विषयान् न परित्यजन्ति ॥१२॥ वैरा० १७

भक्तिर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थम् ।
स्नेहो न बन्धुषु न मन्मथजा विकाराः ॥
संसर्गदोषरहिता विजना वनान्ता ।
वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयम् ॥१३॥ वैरा० ६७

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि ।
तद् ब्रह्म चिन्तय किमेभिरसद्विकल्पैः ॥
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य ।
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥१४॥ वैरा० ६८

sarpaaḥ pibanti pavanan na cha durbalaaste
shuṣhkaistṛiṇairvanagajaa balino bhavanti
kandaiḥ phalairmunivaraa gamayanti kaalam
santoṣha eva puruṣhasya paran nidhaanam ||10|| pañcha. 2:159

kechid vadanti dhanaheenajano jaghanyaḥ
kechid vadanti guṇaheenajano jaghanyaḥ
vyaaso vadatyakhilashaastravidaam vareṇyo
naaraayaṇasmaraṇaheenajano jaghanyaḥ ||11||

bhikṣhaashanan tadapi neerasamekavaaram
shayyaa cha bhooḥ parijano nijadehamaatram
vastrañ cha jeerṇashatakhaṇḍamayee cha kanthaa
haa! haa! tathaapi viṣhayaan na parityajanti ||12|| vairaa. 17

bhaktirbhave maraṇajanmabhayaṅ hṛidistham
sneho na bandhuṣhu na manmathajaa vikaaraaḥ
sansargadoṣharahitaa vijanaa vanaantaa
vairaagyamasti kimataḥ paramarthaneeyam ||13|| vairaa. 67

tasmaadanantamajaram paramam vikaasi
tad brahma chintaya kimebhirasadvikalpaiḥ
yasyaanuṣhaṅgiṇa ime bhuvanaadhipatya
bhogaadayaḥ kṛipaṇalokamataa bhavanti ||14|| vairaa. 68

पातालमाविशसि यासि नभो विलंघ्य ।
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानसचापलेन ॥
भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मलीनम् ।
तद् ब्रह्म न स्मरसि निर्वृतिमेषि येन ॥१५॥ वैरा० ६९

पापान्निवारयति योजयते हिताय ।
गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ॥
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले ।
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥१६॥ नीति० ६९

लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वाम् ।
अत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् ॥
तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति ।
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥१७॥ नीति० १०१

२४. मन्दाक्रान्ता छन्दः (१७ अक्षराणि)

गङ्गातीरे हिमगिरिशिला बद्धपद्मासनस्य ।
ब्रह्मध्यानाभ्यसनविधिना योगनिन्द्रां गतस्य ॥
किं तैर्भाव्यं मम सुदिवसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः ।
कण्डूयन्ते जरठहरिणा स्वाङ्गमङ्गे मदीये ॥१॥ वैरा० ३७

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा ।
धृष्टः पार्श्वे वसति च तदा दूरतश्चाप्रगल्भः ॥
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः ।
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥२॥ नीति० ५४

paataalamaavishasi yaasi nabho vilaṅghya
diṅmaṇḍalam bhramasi maanasachaapalena
bhraantyaapi jaatu vimalaṅ kathamaatmaleenam
tad brahma na smarasi nirvṛitimeṣhi yena ||15|| vairaa. 69

paapaannivaarayati yojayate hitaaya
guhyan nigoohati guṇaan prakaṭeekaroti
aapadgatañ cha na jahaati dadaati kaale
sanmitralakṣhaṇamidam pravadanti santaḥ ||16|| neeti. 69

lajjaaguṇaughajananeeñ jananeemiva svaam
atyantashuddhahṛ idayaamanuvartamaanaam
tejasvinaḥ sukhamasoonapi santyajanti
satyavratavyasanino na punaḥ pratijñaam ||17|| neeti. 101

24. mandaakraantaa chhandaḥ (17 akṣharaaṇi)

gaṅgaateere himagirishilaa baddhapadmaasanasya
brahmadhyaanaabhyasanavidhinaa yoganindraaṅ gatasya
kin tairbhaavyam mama sudivasairyatra te nirvishaṅkaaḥ
kaṇḍooyante jaraṭhahariṇaa svaaṅgamaṅge madeeye ||1|| vairaa. 37

maunaanmookaḥ pravachanapaṭurvaatulo jalpako vaa
dhṛiṣhṭhaḥ paarshve vasati cha tadaa dooratashchaapragalbhaḥ
kṣhaantyaa bheeruryadi na sahate praayasho naabhijaataḥ
sevaadharmaḥ paramagahano yoginaamapyagamyaḥ ||2|| neeti. 54

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनः चन्दनं चारुगन्धम् ।
छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वादु चैवेक्षुदण्डम् ॥
दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णम् ।
प्राणान्तेऽपि प्रकृतिर्विकृतिर्जायते नोत्तमानम् ॥३॥ हनु०नाट०५:८

२५. शिखरिणी छन्दः (१७ अक्षराणि)

क्वचिद् भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यंकशयनम् ।
क्वचिच्छाकाहारी क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ॥
क्वचित् कन्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो ।
मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥१॥ नीति० ७७

मही रम्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता ।
वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ॥
स्फुरद्दीपश्चन्द्रो विरतिवनितासंगमुदितः ।
सुखी शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥२॥ वैरा० ७१

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विप इव मदान्धः समभवम् ।
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ॥
यदा किञ्चित् किञ्चिद् बुधजनसकाशादवगतम् ।
तदा मूर्खोस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥३॥ नीति० ७

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते सम्भ्रमविधिः ।
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृते ॥
अनुत्सेको लक्ष्म्याः निरभिभवसाराः परकथाः ॥
सतां केनोद्दिष्टं विषममसि धारा व्रतमिदम् ॥४॥ नीति० ६०

ghṛiṣhṭaṅ ghṛiṣhṭam punarapi punaḥ chandanañ chaarugandham
chhinnañ chhinnam punarapi punaḥ svaadu chaivekṣhudaṇḍam
dagdhan dagdham punarapi punaḥ kaañchanaṅ kaantavarṇam
praaṇaante'pi prakṛitirvikṛitirjaayate nottamaanam ||3|| hanu.naaṭa.5:8

25. shikhariṇee chhandaḥ (17 akṣharaaṇi)

kvachid bhoomau shayyaa kvachidapi cha paryaṅkashayanam
kvachichchhaakaahaaree kvachidapi cha shaalyodanaruchiḥ
kvachit kanthaadhaaree kvachidapi cha divyaambaradharo
manasvee kaaryaarthee na gaṇayati duḥkhan na cha sukham ||1|| neeti. 77

mahee ramyaa shayyaa vipulamupadhaanam bhujalataa
vitaanañ chaakaasham vyajanamanukoolo'yamanilaḥ
sphuraddeepashchandro virativanitaasaṅ gamuditaḥ
sukhee shaantaḥ shete muniratanubhootirnṛ ipa iva ||2|| vairaa. 71

yadaa kiñchijjño'han dvipa iva madaandhaḥ samabhavam
tadaa sarvajño'smeetyabhavadavaliptam mama manaḥ
yadaa kiñchit kiñchid budhajanasakaashaadavagatam
tadaa moorkhosmeeti jvara iva mado me vyapagataḥ ||3|| neeti. 7

pradaanam prachchhannaṅ gṛihamupagate sambhramavidhiḥ
priyaṅ kṛitvaa maunan sadasi kathanañ chaapyupakṛite
anutseko lakṣhmyaaḥ nirabhibhavasaaraaḥ parakathaaḥ
sataaṅ kenoddiṣhṭam viṣhamamasi dhaaraa vratamidam ||4|| neeti. 60

करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता ।
मुखे सत्या वाणी विजयिभुजयोर्वीर्यमतुलम् ॥
हृदि स्वच्छा वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयोः ।
विनाऽप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥५॥ नीति. ६१

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः ।
समानाः स्वर्याता सपदि सुहृदो जीवितसमाः ॥
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनमितिररुद्धे च नयने ।
अहो! धृष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥६॥ वैरा. ९

अजानन् माहात्म्यं पततु शलभो दीपदहने ।
स मीनोप्यज्ञानाद् बडिशयुतमश्नातु पिशितम् ॥
विजानन्तोऽप्येते वयमिह विपज्जालजटिलाम् ।
न मुञ्चामः कामानहह! गहनो मोहमहिमा ॥७॥ वैरा. १९

यदेतत्स्वच्छन्दं विहरणमकार्पण्यमशनम् ।
सहायैः संवासः श्रुतमुपशमैकव्रतफलम् ॥
मनो मन्दस्पन्दं बहिरपि चिरस्यापि विमृशन् ।
न जाने कस्यैषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥८॥ वैरा. ४६

दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजः ।
वयं तु स्थूलेच्छा महति च पदे बद्धमनसः ॥
जरा देहं मृत्यर्हरति सकलं जीवितमिदम् ।
सुखे नान्यच्छ्रेयो जगती विदुषोऽन्यत्र तपसः ॥९॥ वैरा. ४८

kare shlaaghyastyaagaḥ shirasi gurupaadapraṇayitaa
mukhe satyaa vaaṇee vijayibhujayorveeryamatulam
hṛidi svachchhaa vṛittiḥ shrutamadhigatañ cha shravaṇayoḥ
vinaa'pyaishvaryeṇa prakṛitimahataam maṇḍanamidam ||5|| neeti. 61

nivṛittaa bhogechchhaa puruṣhabahumaano vigalitaḥ
samaanaaḥ svaryaataa sapadi suhṛido jeevitasamaaḥ
shanairyaṣhṭyutthaanaṅ ghanamitiraruddhe cha nayane
aho! dhṛiṣhṭaḥ kaayastadapi maraṇaapaayachakitaḥ ||6|| vairaa. 9

ajaanan maahaatmyam patatu shalabho deepadahane
sa meenopyajñaanaad baḍishayutamashnaatu pishitam
vijaananto'pyete vayamiha vipajjaalajaṭilaam
na muñchaamaḥ kaamaanahaha! gahano mohamahimaa ||7|| vairaa. 19

yadetatsvachchhandam viharaṇamakaarpaṇyamashanam
sahaayaiḥ samvaasaḥ shrutamupashamaikavrataphalam
mano mandaspandam bahirapi chirasyaapi vimṛishan
na jaane kasyaiṣhaa pariṇatirudaarasya tapasaḥ ||8|| vairaa. 46

duraaraadhyaḥ svaamee turagachalachittaaḥ kṣhitibhujaḥ
vayan tu sthoolechchhaa mahati cha pade baddhamanasaḥ
jaraadeham mṛityarharati sakalañ jeevitamidam
sukhe naanyachchhreyo jagatee viduṣho'nyatra tapasaḥ ||9|| vairaa. 48

वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टश्रियं मन्त्रिणः ॥
पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
सर्वः कार्यवशाज्जनोऽभिरमते कस्यास्ति को बान्धवः ॥१०॥

असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ।
प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभंगेऽप्यसुकरम् ॥
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महताम् ।
सतां केनोद्दिष्टं विषममसि धारा व्रतमिदम् ॥११॥ नीति० २७

२६. त्रिष्टुप् छन्दः (११ अक्षराणि)

न चौरहार्यं न च राजहार्यं न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि ।
व्यये कृते वर्धत एव नित्यं विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ॥१॥

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः परोपकाराय वहन्ति नद्यः ।
परोपकाराय दुहन्ति गावः परोपकारार्थमिदं शरीरम् ॥२॥

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ताः तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।
कलो न यातो वयमेव याताः तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥३॥ वैरा० १२

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद् यद्धि छलाभ्युपेतम् ॥४॥ विदुर० ३:५७

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥५॥ चाण० १०:७

vṛikṣhaṅ kṣheeṇaphalan tyajanti vihagaaḥ shuṣhkan saraḥ saarasaaḥ
nirdravyam puruṣhan tyajanti gaṇikaa bhraṣhṭashriyam mantriṇaḥ
puṣhpam paryuṣhitan tyajanti madhupaa dagdham vanaantam mṛigaaḥ
sarvaḥ kaaryavashaajjano'bhiramate kasyaasti ko baandhavaḥ ||10||

asanto naabhyarthyaaḥ suhṛidapi na yaachyaḥ kṛishadhanaḥ
priyaa nyaayyaa vṛittirmalinamasubhaṅ ge'pyasukaram
vipadyuchchaiḥ stheyam padamanuvidheyañ cha mahataam
sataaṅ kenoddiṣhṭam viṣhamamasi dhaaraa vratamidam ||11|| neeti. 27

26. triṣhṭup chhandaḥ (11 akṣharaaṇi)

na chaurahaaryan na cha raajahaaryan na bhraatṛibhaajyan na cha bhaarakaari
vyaye kṛite vardhata eva nityam vidyaadhanan sarva-dhana-pradhaanam ||1||

paropakaaraaya phalanti vṛikṣhaaḥ paropakaaraaya vahanti nadyaḥ
paropakaaraaya duhanti gaavaḥ paropakaaraarthamidañ shareeram ||2||

bhogaa na bhuktaa vayameva bhuktaaḥ tapo na taptam vayameva taptaaḥ
kalo na yaato vayameva yaataaḥ tṛiṣhṇaa na jeerṇaa vayameva jeerṇaaḥ ||3|| vairaa. 12

na saa sabhaa yatra na santi vṛiddhaa vṛiddhaa na te ye na vadanti dharmam
dharmaḥ sa no yatra na satyamasti satyan na tad yaddhi chhalaabhyupetam ||4|| vidura. 3:57

yeṣhaan na vidyaa na tapo na daanañ jñaanan na sheelan na guṇo na dharmaḥ
te martyaloke bhuvi bhaarabhootaa manuṣhyaroopeṇa mṛigaashcharanti ||5|| chaaṇa. 10:7

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ।
तमेव विदित्वाऽति मृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥६॥ यजुः. ३१:१८

अनन्तपारं किलशब्दशास्त्रं स्वल्पं तथायुर्बहवश्च विघ्नाः ।
सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु हंसैर्यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥७॥ चाण० १५:१०

कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्गा मीना हताः पञ्चभिरेव पञ्च ।
एकः प्रमादी स कथं न हन्याद् यः सेवते पञ्चभिरेव पञ्च ॥८॥

विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परपीडनाय ।
खलस्य साधोर्विपरीतमेतज्ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ॥९॥

जीवन्तु मे शत्रुगणाः सदैव येषां प्रसादात् सुविचक्षणोऽहम् ।
यदा यदा मे विकृतिं लभन्ते तदा तदा मां प्रतिबोधयन्ति ॥१०॥

न जातु कामान्न भयान्न लोभाद् धर्मं त्यजेज्जीवितस्यापिहेतोः ।
धर्मो नित्यः सुखदुःखे त्वनित्ये जीवो नित्यो हेतुरस्य त्वनित्यः ॥११॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।
तृणन्न खादन्नपि जीवमानस्तद्भागधेयं परमं पशूनाम् ॥१२॥ नीति० ११

वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्वाः ।
ते ब्रह्मलोकेषु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे ॥१३॥ मुण्ड० ३:२:६

vedaahametam puruṣham mahaantamaadityavarṇan tamasaḥ parastaat
tameva viditvaa'timṛityumeti naanyaḥ panthaa vidyate'yanaaya ||6||
yajuḥ. 31:18

anantapaaraṅ kilashabdashaastran svalpan tathaayurbahavashcha vighnaaḥ
saaran tato graahyamapaasya phalgu hansairyathaa kṣheeramivaambumadhyaat ||7|| chaaṇa. 15:10

kuraṅgamaataṅgapataṅgabhṛiṅgaa meenaa hataaḥ pañchabhireva pañcha
ekaḥ pramaadee sa kathan na hanyaad yaḥ sevate pañchabhireva pañcha
||8||

vidyaa vivaadaaya dhanam madaaya shaktiḥ pareṣhaam pararpeeḍanaaya
khalasya saadhorvipareetametajjñaanaaya daanaaya cha rakṣhaṇaaya ||9||

jeevantu me shatrugaṇaaḥ sadaiva yeṣhaam prasaadaat suvichakṣhaṇo'ham
yadaa yadaa me vikṛitin labhante tadaa tadaa maam pratibodhayanti ||10||

na jaatu kaamaanna bhayaanna lobhaad dharman tyajejjeevitasyaapihetoḥ
dharmo nityaḥ sukhaduḥkhe tvanitye jeevo nityo heturasya tvanityaḥ
||11||

saahitya-saṅgeeta-kalaa-viheenaḥ saakṣhaat-pashuḥ puchchha-viṣhaaṇaheenaḥ
tṛiṇanna khaadannapi jeevamaanastadbhaagadheyam paramam pashoonaam ||12|| neeti. 11

vedaanta-vijñaana-sunishchitaarthaaḥ sannyaasa-yogaadyatayaḥ shuddhasatvaaḥ
te brahmalokeṣhu paraantakaale paraamṛitaatparimuchyanti sarve ||13||
muṇḍa. 3:2:6

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद् यतयो वीतरागाः ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥१४॥ गीता० ८:११

न विप्रपादोदककर्दमानि न वेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि ।
स्वाहास्वधाकारविवर्जितानि श्मशानतुल्यानि गृहाणि तानि ॥१५॥ चाण० १२:९

न जायते म्रियते वा कदाचिन् नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥१६॥ गीता० २:२०

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥१७॥ गीता० २:२२

आहारनिद्राभयमैथुनं च सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
धर्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ॥१८॥ हितो०प्र० २५

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां परोपकारैर्न तु चन्दनेन ॥१९॥ नीति० ६८

दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन स्नानेन शुद्धिर्न तु चन्दनेन ।
मानेन तृप्तिर्न तु भोजनेन ज्ञानेन मुक्तिर्न तु मुण्डेन ॥२०॥ चाण. १७:११

आमृत्युतो नैव मनोरथानामन्तोऽस्ति विज्ञातमिदं मयाद्य ।
मनोरथासक्तिपरस्य चित्तं न जायते वै परमार्थसङ्गि ॥२१॥ वि०पु० ४:२:११९

yadakṣharam vedavido vadanti vishanti yad yatayo veetaraagaaḥ
yadichchhanto brahmacharyañ charanti tatte padan saṅgraheṇa
pravakṣhye ||14|| geetaa. 8:11

na viprapaadodakakardamaani na vedashaastradhvanigarjitaani
svaahaasvadhaakaaravivarjitaani shmashaanatulyaani gṛihaaṇi taani ||15||
chaaṇa. 12:9

na jaayate mriyate vaa kadaac h in naayam bhootvaa bhavitaa vaa na
bhooyaḥ |
ajo nityaḥ shaashvato'yam puraaṇo na hanyate hanyamaane shareere
||16|| geetaa. 2:20

vaasaansi jeerṇaani yathaa vihaaya navaani gṛihṇaati naroparaaṇi
tathaa shareeraaṇi vihaaya jeerṇaanyanyaani sañyaati navaani dehee
||17|| geetaa. 2:22

aahaaranidraabhayamaithunañ cha saamaanyametat pashubhirnaraaṇaam
dharmo hi teṣhaamadhiko visheṣho dharmeṇa heenaaḥ pashubhiḥ
samaanaaḥ ||18|| hito.pra. 25

shrotrañ shrutenaiva na kuṇḍalena daanena paaṇirna tu kaṅkaṇena
vibhaati kaayaḥ karuṇaaparaaṇaam paropakaarairna tu chandanena ||19||
neeti. 68

daanena paaṇirna tu kaṅkaṇena snaanena shuddhirna tu chandanena
maanena tṛiptirna tu bhojanena jñaanena muktirna tu muṇḍena ||20||
chaaṇa. 17:11

aamṛityuto naiva manorathaanaamanto'sti vijñaatamidam mayaadya
manorathaasaktiparasya chittan na jaayate vai paramaarthasaṅgi ||21||
vi.pu. 4:2:119

यथा खरश्चन्दनभारवाही भारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य ।
एवं हि शास्त्राणि बहून्यधीत्य चार्थेषु मूढाः खरवद् वहन्ति ॥२२॥ सुश्रु० ४:४

जानामि धर्मं न च मे प्रवृत्तिः जानाम्यधर्मं न च मे निवृत्तिः ।
संस्कार जातेन हृदि स्थितेन यथा नियुक्तोऽस्मि तथा करोमि ॥२३॥ महाभार०

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि षस्वजाते ।
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभि चाकशीति ॥२४॥ ऋग्० १:१६४:२०

अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ।
स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं पुराणम् ॥२५॥ श्वेता० ३:१९

न वेत्ति यो यस्य गुणप्रकर्षं स तस्य निन्दां सततं करोति ।
यथा किराती करिकुम्भजाता मुक्ताः परित्यज्य बिभर्ति गुंजाः ॥२६॥ चाण० ११:८

धनानि भूमौ पशवश्च गोष्ठे भार्या गृहद्वारि जनः श्मशाने ।
देहाश्चितायां परलोकमार्गे कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥२७॥

गुणाः गुणज्ञेषु गुणाः भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
सुस्वादुतोयाः प्रभवन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥२८॥

न जारजातस्य ललाटशृङ्गं कुलप्रसूतस्य न पाणिपद्यम् ।
यदा यदा मुञ्चति वाक्यबाणं तदा तदा जातिकुलप्रमाणम् ॥२९॥

yathaa kharashchandanabhaaravaahee bhaarasya vettaa na tu chandanasya
evaṅ hi shaastraaṇi bahoonyadheetya chaartheṣhu mooḍhaaḥ kharavad vahanti ||22|| sushru. 4:4

jaanaami dharman na cha me pravṛittiḥ jaanaamyadharman na cha me nivṛittiḥ
sanskaara jaatena hṛidi sthitena yathaa niyukto'smi tathaa karomi ||23|| mahaabhaara.

dvaa suparṇaa sayujaa sakhaayaa samaanam vṛikṣham pari ṣhasvajaate
tayor-anyaḥ pippalan svaadvattyanashnannanyo abhi chaakasheeti ||24|| ṛig 1:164:20

apaaṇipaado javano graheetaa pashyatyachakṣhuḥ sa shṛiṇotyakarṇaḥ
sa vetti vedyan na cha tasyaasti vettaa tamaahuragryam puruṣham puraaṇam ||25|| shvetaa. 3:19

na vetti yo yasya guṇaprakarṣhan sa tasya nindaan satataṅ karoti
yathaa kiraatee karikumbhajaataa muktaaḥ parityajya bibharti guñjaaḥ ||26|| chaaṇa. 11:8

dhanaani bhoomau pashavashcha goṣhṭhe bhaaryaa gṛihadvaari janaḥ shmashaane
dehaashchitaayaam paralokamaarge karmaanugo gachchhati jeeva ekaḥ ||27||

guṇaaḥ guṇajñeṣhu guṇaaḥ bhavanti te nirguṇam praapya bhavanti doṣhaaḥ
susvaadutoyaaḥ prabhavanti nadyaḥ samudramaasaadya bhavantyapeyaaḥ ||28||

na jaarajaatasya lalaaṭashṛiṅgaṅ kulaprasootasya na paaṇipadyam
yadaa yadaa muñchati vaakyabaaṇan tadaa tadaa jaatikulapramaaṇam ||29||

अत्यन्तकोपः कटुका च वाणी दरिद्रता च स्वजनेषु वैरम् ।
नीचप्रसंगः कुलहीनसेवा चिह्नानि देहे नरकस्थितानाम् ॥३०॥ चाण० ७:१७

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धमती च पश्चाद् ।
दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥३१॥ नीति० ५६

क्षिप्रं विजानाति चिरं शृणोति विज्ञाय चार्थं भजते न कामात् ।
नासम्पृष्टो ह्युपयुङ्क्ते परार्थे तत्प्रज्ञानं प्रथमं पण्डितस्य ॥३२॥ विदु० १:२३

आचारहीनं न पुनन्ति वेदाः यद्यप्यधीताः सह षड्भिरंगैः ।
छदांस्येनं मृत्युकाले त्यजन्ति नीडं शकुन्ता इव जातपक्षाः ॥३३॥

मृगाः मृगैः संगमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरङ्गैः ।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सख्यम् ॥३४॥

स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥३५॥ नीति० ६

२७. प्रहर्षिणी छन्दः (१३ अक्षराणी)

वर्त्तित्वा नरपतयो वशे यदीये ।
सेवित्वा विनययुता यमेकसेव्यम् ॥
सञ्जाता जगति जनस्य तेऽपि सेव्याः ।
सम्पर्कस्सह गुणिना महत्त्वहेतुः ॥१॥ अर्जुन० १:१८

atyantakopaḥ kaṭukaa cha vaaṇee daridrataa cha svajaneṣhu vairam
neechaprasaṅgaḥ kulaheenasevaa chihnaani dehe narakasthitaanaam
||30|| chaaṇa. 7:17

aarambhagurvee kṣhayiṇee krameṇa laghvee puraa vṛiddhamatee cha pashchaad
dinasya poorvaardhaparaardhabhinnaa chhaayeva maitree khalasajjanaanaam ||31|| neeti. 56

kṣhipram vijaanaati chirañ shṛiṇoti vijñaaya chaartham bhajate na kaamaat
naasampṛiṣhṭo hyupayuṅkte paraarthe tatprajñaanam prathamam paṇḍitasya ||32|| vidu. 1:23

aachaaraheenan na punanti vedaaḥ yadyapyadheetaaḥ saha ṣhaṅbhiraṅgaiḥ
chhadaansyenam mṛityukaale tyajanti neeḍañ shakuntaa iva jaatapakṣhaaḥ ||33||

mṛigaaḥ mṛigaiḥ saṅgamanuvrajanti gaavashcha gobhisturagaasturaṅgaiḥ
moorkhaashcha moorkhaiḥ sudhiyaḥ sudheebhiḥ samaanasheelavyasaneṣhu sakhyam ||34||

svaayattamekaantaguṇam vidhaatraa vinirmitañ chhaadanamajñataayaaḥ visheṣhataḥ sarvavidaan samaaje vibhooṣhaṇam maunamapaṇḍitaanaam ||35|| neeti. 6

27. praharṣhiṇee chhandaḥ (13 akṣharaaṇee)

varttitvaa narapatayo vashe yadeeye
sevitvaa vinayayutaa yamekasevyam
sañjaataa jagati janasya te'pi sevyaaḥ
samparkassaha guṇinaa mahattvahetuḥ ||1|| arjuna. 1:18

ग्रन्थित्वा स्तुतिमुपगम्य यं ग्रथित्वा ।
मालां वा कुसुममयीं नुनाव लोकः ॥
गुम्फित्वा रिपुवनिताजनस्य वेणीम् ।
यस्तस्थौ गुणकुसुमैर्दिशो गुफित्वा ॥२॥ अर्जुन० १:२३

साधीयः कृतवति भूपतावभीष्टम् ।
श्रेयांसं दधति जयञ्च कीर्णकीर्त्तिम् ॥
नेदिष्ठं दशवदनञ्च वीक्ष्य बद्धम् ।
देवौघः स्तुतिमुखरस्तदा बभूव ॥३॥ अर्जुन० २०:९३

शश्वाघे धुतरजसे पथे जनो यः ।
स प्रीत्या न पथि गुणाय निह्नुते स्म ॥
सर्वस्मै प्रतिमुखमागताय तस्थे ।
ध्वस्ताय क्षितिरजसे तथाप्यशप्त ॥४॥ अर्जुन० ३:३४

२८. अनुष्टुप् छन्दः (८ अक्षराणि)

सम्मानद् ब्राह्मणो नित्यमुद्विजेत विषादिव ।
अमृतस्येव चाकाङ्क्षेदवमानस्य सर्वदा ॥१॥ मनु० २:१६२

प्रथमे नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम् ।
तृतीये नार्जितं पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥२॥

पुतकस्था तु या विद्या परहस्तगतं धनम् ।
कार्यकाले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥३॥ चाण० १६:२०

सुखार्थी वा त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी वा त्यजेत्सुखम् ।
सुखार्थीनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ॥४॥ चाण० १०:३

granthitvaa stutimupagamya yaṅ grathitvaa
maalaam vaa kusumamayeen nunaava lokaḥ
gumphitvaa ripuvanitaajanasya veṇeem
yastasthau guṇakusumairdisho guphitvaa ||2|| arjuna. 1:23

saadheeyaḥ kṛitavati bhoopataavabheeṣhṭam
shreyaansan dadhati jayañcha keerṇakeerttim
nediṣhṭhan dashavadanañcha veekṣhya baddham
devaughaḥ stutimukharastadaa babhoova ||3|| arjuna. 20:93

shashlaaghe dhutarajase pathe jano yaḥ
sa preetyaa na pathi guṇaaya nihnute sma
sarvasmai pratimukhamaagataaya tasthe
dhvastaaya kṣhitirajase tathaapyashapta ||4|| arjuna. 3:34

28. anuṣhṭup chhandaḥ (8 akṣharaaṇi)

sammaanad braahmaṇo nityamudvijeta viṣhaadiva
amṛitasyeva chaakaaṅkṣhedavamaanasya sarvadaa ||1|| manu. 2:162

prathame naarjitaa vidyaa dviteeye naarjitan dhanam |
tṛ iteeye naarjitam puṇyañ c h aturthe kiṅ kariṣ h yati ||2||

putakasthaa tu yaa vidyaa parahastagatan dhanam
kaaryakaale samutpanne na saa vidyaa na taddhanam ||3|| chaaṇa. 16:20

sukhaarthee vaa tyajedvidyaam vidyaarthee vaa tyajetsukham
sukhaartheenaḥ kuto vidyaa kuto vidyaarthinaḥ sukham ||4|| chaaṇa. 10:3

वाणी रसवती यस्य यस्य श्रमवती क्रिया ।
लक्ष्मीर्दानवती यस्य सफलं तस्य जीवनम् ॥५॥

अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः ।
चत्वारि तस्य वर्द्धन्ते आयुर्विद्या यशोबलम् ॥६॥ मनु० २:१२१

चलन्ति गिरयः कामं युगान्तपवनाहताः ।
कृच्छ्रेऽपि न चलत्येव धीराणां निश्चलं मनः ॥७॥

अहन्यहनि भूतानि गच्छन्तीह यमालयम् ।
शेषाः स्थावरमिच्छन्ति किमाश्चर्यमतः परम् ॥८। महा०वन० ३१३:११६

अपूज्या यत्र पूज्यन्ते पूज्यानामवमानना ।
त्रीणि तत्र प्रवर्तन्ते दुर्भिक्षं मरणं भयम् ॥९॥ स्कन्द०टी० ३:४५

सन्तोषस्त्रिषु कर्तव्यः स्वदारे भोजने धने ।
त्रिषु चैव न कर्तव्योऽध्ययने जपदानयोः ॥१०॥ चाण० ७:४

अधः पश्यसि किं वृद्ध! पतितं तव किं भुवि ।
रे रे मूर्ख! न जानासि गतं तारूण्यमौक्तिकम् ॥११॥ चाण० १७:१९

चला लक्ष्मीश्चलाः प्राणाः चले जीवितमन्दिरे ।
चलाचले च संसारे धर्म एको हि निश्चलः ॥१२॥ चाण० ५:२०

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपसस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥१३॥ चाण० ३:१०

vaaṇee rasavatee yasya yasya shramavatee kriyaa
lakṣhmeer-daanavatee yasya saphalan tasya jeevanam ||5||

abhivaadanasheelasya nityam vṛiddhopasevinaḥ
chatvaari tasya varddhante aayurvidyaa yashobalam ||6|| manu. 2:121

chalanti girayaḥ kaamañ yugaantapavanaahataaḥ
kṛichchhre'pi na chalatyeva dheeraaṇaan nishchalam manaḥ ||7||

ahanyahani bhootaani gachchhanteeha yamaalayam
sheṣhaaḥ sthaavaramichchhanti kimaashcharyamataḥ param ||8|
mahaa.vana. 313:116

apoojyaa yatra poojyante poojyaanaamavamaananaa
treeṇi tatra pravartante durbhikṣham maraṇam bhayam ||9|| skanda.ṭee.
3:45

santoṣhastriṣhu kartavyaḥ svadaare bhojane dhane
triṣhu chaiva na kartavyo'dhyayane japadaanayoḥ ||10|| chaaṇa. 7:4

adhaḥ pashyasi kim vṛiddha! patitan tava kim bhuvi
re re moorkha! na jaanaasi gatan taarooṇyamauktikam ||11|| chaaṇa.
17:19

chalaa lakṣhmeeshchalaaḥ praaṇaaḥ chale jeevitamandire
chalaachale cha sansaare dharma eko hi nishchalaḥ ||12|| chaaṇa. 5:20

tyajedekaṅ kulasyaarthe graamasyaarthe kulan tyajet
graamañ janapasasyaarthe aatmaarthe pṛithiveen tyajet ||13|| chaaṇa. 3:10

जीवन्तं मृतवन्मन्ये देहिनं धर्मवर्जितम् ।
मृतो धर्मेण संयुक्तो दीर्घजीवी न संशयः ॥१४॥ चाण० १३:८

धर्माख्याने श्मशाने च रोगिणां या मतिर्भवेत् ।
सा सर्वदैव तिष्ठेच्चेत् को न मुच्येत बन्धनात् ॥१५॥ चाण० १४:६

सामृतैः पाणिभिर्घ्नन्ति गुरवो न विषोक्षितैः ।
लालनाश्रयिणो दोषास्ताडनाश्रयिनो गुणाः ॥१६॥ महाभाष्य० ८:१:८:१

दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥१७॥ मनु० ६:४६

माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये बको यथा ॥१८॥ चाण० २:११

दह्यन्ते ध्मायमानानां धातूनां हि यथा मलाः ।
तथेन्द्रियाणां दह्यन्ते दोषाः प्राणस्य निग्रहात् ॥१९॥ मनु० ६:७१

वेदास्त्यागश्च यज्ञाश्च नियमाश्च तपांसि च ।
न विप्रदुष्टभावस्य सिद्धिं गच्छन्ति कर्हिचित् ॥२०॥ मनु० २:९७

अकामस्य क्रिया काचिद् दृश्यते नेह कर्हिचित् ।
यद्यद्धि कुरुते किंचित् तत्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥२१॥ मनु० २:४

आचारः परमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त्त एव च ।
तस्मादस्मिन् सदा युक्तो नित्यं स्यादात्मवान्द्विजः ॥२२॥ मनु० १:१०७

jeevantam mṛitavanmanye dehinan dharmavarjitam
mṛito dharmeṇa sañyukto deerghajeevee na sañshayaḥ ||14|| chaaṇa. 13:8

dharmaakhyaane shmashaane cha rogiṇaañ yaa matirbhavet
saa sarvadaiva tiṣhṭhechchet ko na muchyeta bandhanaat ||15|| chaaṇa. 14:6

saamṛitaiḥ paaṇibhirghnanti guravo na viṣhokṣhitaiḥ
laalanaashrayiṇo doṣhaastaaḍanaashrayino guṇaaḥ ||16|| mahaabhaaṣhya. 8:1:8:1

dṛiṣhṭipootan nyasetpaadam vastrapootañ jalam pibet
satyapootaam vaded-vaacham manaḥpootan samaacharet ||17|| manu. 6:46

maataa shatruḥ pitaa vairee yena baalo na paaṭhitaḥ
na shobhate sabhaamadhye hansamadhye bako yathaa ||18|| chaaṇa. 2:11

dahyante dhmaayamaanaanaan dhaatoonaaṅ hi yathaa malaaḥ
tathendriyaaṇaan dahyante doṣhaaḥ praaṇasya nigrahaat ||19|| manu. 6:71

vedaastyaagashcha yajñaashcha niyamaashcha tapaansi cha
na vipraduṣhṭabhaavasya siddhiṅ gachchhanti karhichit ||20|| manu. 2:97

akaamasya kriyaa kaachid dṛishyate neha karhichit
yadyaddhi kurute kiñchit tattatkaamasya cheṣhṭitam ||21|| manu. 2:4

aachaaraḥ paramo dharmaḥ shrutyuktaḥ smaartta eva cha
tasmaadasmin sadaa yukto nityan syaadaatmavaandvijaḥ ||22|| manu. 1:107

वेदः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षाद्धर्मस्य लक्षणम् ॥२३॥ मनु० २:१२

अर्थकामेष्वसक्तानां धर्मज्ञानं विधीयते ।
धर्मं जिज्ञासमानां प्रमाणं परमं श्रुतिः ॥२४। मनु० २:१३

सर्वेषामेव दानानां ब्रह्मदानं विशिष्यते ।
वार्यन्नगोमहीवासस्तिलकाञ्चनसर्पिषाम् ॥२५॥ मनु० ४:२३३

वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वापि यथाक्रमम् ।
अविप्लुतब्रह्मचर्यो गृहस्थाश्रममाविशेत् ॥२६॥ मनु० ३:२

सन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्त्रा भार्या तथैव च
यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै ध्रुवम् ॥२७॥ मनु० ३:६०

शूद्रो ब्राह्मणतामेति ब्राह्मणश्चैति शूद्रताम् ।
क्षत्रियाज्जातमेवन्तु विद्याद्वैश्यात्तथैव च ॥२८॥ मनु० १०:६५

अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति मनः सत्येन शुद्ध्यति ।
विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥२९॥ मनु० ५:१०१

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः ।
यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते सर्वास्तत्राऽफलाः क्रियाः ॥३०॥ मनु० ३:५६

सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयान्न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।
प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष धर्मः सनातनः ॥३१॥ मनु० ४:१३८

vedaḥ smṛitiḥ sadaachaaraḥ svasya cha priyamaatmanaḥ
etachchaturvidham praahuḥ saakṣhaaddharmasya lakṣhaṇam ||23|| manu. 2:12

arthakaameṣhvasaktaanaan dharmajñaanam vidheeyate
dharmañ jijñaasamaanaam pramaaṇam paramañ shrutiḥ ||24| manu. 2:13

sarveṣhaameva daanaanaam brahmadaanam vishiṣhyate
vaaryannagomaheevaasastilakaañchanasarpiṣhaam ||25|| manu. 4:233

vedaanadheetya vedau vaa vedam vaapi yathaakramam
aviplutabrahmacharyo gṛihasthaashramamaavishet ||26|| manu. 3:2

santuṣhṭo bhaaryayaa bhartaa bhartraa bhaaryaa tathaiva cha
yasminneva kule nityaṅ kalyaaṇan tatra vai dhruvam ||27|| manu. 3:60

shoodro braahmaṇataameti braahmaṇashchaiti shoodrataam
kṣhatriyaajjaatamevantu vidyaadvaishyaattathaiva cha ||28|| manu. 10:65

adbhirgaatraaṇi shuddhyanti manaḥ satyena shuddhyati
vidyaatapobhyaam bhootaatmaa buddhirjñaanena shuddhyati ||29|| manu. 5:101

yatra naaryastu poojyante ramante tatra devataaḥ
yatraitaastu na poojyante sarvaastatraa'phalaaḥ kriyaaḥ ||30|| manu. 3:56

satyam brooyaat priyam brooyaanna brooyaat satyamapriyam
priyañ cha naanṛitam brooyaadeṣha dharmaḥ sanaatanaḥ ||31|| manu. 4:138

पुरुषा बहवो राजन् सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य तु पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥३२॥ वा०रामा०यु० १२:१३

न तिष्ठति तु यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् ।
स शाधुभिर्बहिष्कार्यः सर्वस्माद् द्विजकर्मणः ॥३३॥ मनु० २:१०३

नाधर्मश्चरितो लोके सद्यः फलति गौरिव ।
शनैरावर्त्तमानस्तु कर्त्तुर्मूलानि कृन्तति ॥३४॥ मनु० ४:१७२

अधर्मेणैधते तावत् ततो भद्राणि पश्यति ।
ततः सपत्नाञ्जयति समूलस्तु विनश्यति ॥३५॥ मनु० ४:१७४

धर्मध्वजी सदा लुब्धश्छाद्मिको लोकदम्भकः ।
बैडालवृत्तिको ज्ञेयो हिंस्रः सर्वाभिसन्धकः ॥३६॥ मनु० ४:१९५

अधोदृष्टिर्नैष्कृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः ।
शठो मिथ्याविनीतश्च बकब्रतचरो द्विजः ॥३७॥ मनु० ४:१९६

एकः पापानि कुरुते फलं भुङ्क्ते महाजनः ।
भोक्तारो विप्रमुच्यन्ते कर्त्ता दोषेण लिप्यते ॥३८॥ विदु० १:४३

सर्वं परवशं दुःखं सर्वमात्मवशं सुखम् ।
एतद्विद्यात्समासेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥३९॥ मनु० ४:१६०

आत्मज्ञानं समारम्भस्तितिक्षा धर्मनित्यता ।
यमर्था नापकर्षन्ति स वै पण्डित उच्यते ॥४०॥ विदु० १:२०

puruṣhaa bahavo raajan satatam priyavaadinaḥ
apriyasya tu pathyasya vaktaa shrotaa cha durlabhaḥ ||32||
vaa.raamaa.yu. 12:13

na tiṣhṭhati tu yaḥ poorvaan nopaaste yastu pashchimaam
sa shaadhubhirbahiṣhkaaryaḥ sarvasmaad dvijakarmaṇaḥ ||33|| manu. 2:103

naadharmashcharito loke sadyaḥ phalati gauriva
shanairaavarttamaanastu kartturmoolaani kṛintati ||34|| manu. 4:172

adharmeṇaidhate taavat tato bhadraaṇi pashyati
tataḥ sapatnaañjayati samoolastu vinashyati ||35|| manu. 4:174

dharmadhvajee sadaa lubdhashchhaadmiko lokadambhakaḥ
baiḍaalavṛittiko jñeyo hinsraḥ sarvaabhisandhakaḥ ||36|| manu. 4:195

adhodṛiṣhṭirnaiṣhkṛitikaḥ svaarthasaadhanatatparaḥ
shaṭho mithyaavineetashcha bakabratacharo dvijaḥ ||37|| manu. 4:196

ekaḥ paapaani kurute phalam bhuṅkte mahaajanaḥ
bhoktaaro vipramuchyante karttaa doṣheṇa lipyate ||38|| vidu. 1:43

sarvam paravashan duḥkhan sarvamaatmavashan sukham
etadvidyaatsamaasena lakṣhaṇan sukhaduḥkhayoḥ ||39|| manu. 4:160

aatmajñaanan samaarambhastitikṣhaa dharmanityataa
yamarthaa naapakarṣhanti sa vai paṇḍita uchyate ||40|| vidu. 1:20

निषेवते प्रशस्तानि निन्दितानि न सेवते ।
अनास्तिकः श्रद्दधान एतत्पण्डितलक्षणम् ॥४१॥ विदु० १:२१

नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितुम् ।
आपत्सु च न मुह्यन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥४२॥ विदु० १:२४

अश्रुतश्च समुन्नद्धो दरीद्रश्च महामनाः ।
अर्थांश्चाकर्मणा प्रेप्सुर्मूढ इत्युच्यते बुधैः ॥४३॥ विदु० १:३५

अनाहूतः प्रविशति अपृष्टो बहु भाषते ।
अविश्वस्ते विश्वसिति मूढचेता नराधमः ॥४४॥ विदु० १:४१

ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्मार्थौ चानुचिन्तयेत् ।
कायक्लेशाँश्च तन्मूलान् वेदतत्वार्थमेव च ॥४५॥ मनु० ४:९२

यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता ।
एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥४६॥ हितो०प्र० ११

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति ।
व्ययतो वृद्धिमायति क्षयमायाति सञ्चयात् ॥४७॥ बृहदनुवा०

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥४८॥ गीता ४:३८

श्रद्धावांल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥४९॥ गीता ४:३९

niṣhevate prashastaani ninditaani na sevate
anaastikaḥ shraddadhaana etatpaṇḍitalakṣhaṇam ||41|| vidu. 1:21

naapraapyamabhivaañchhanti naṣhṭan nechchhanti shochitum
aapatsu cha na muhyanti naraaḥ paṇḍitabuddhayaḥ ||42|| vidu. 1:24

ashrutashcha samunnaddho dareedrashcha mahaamanaaḥ
arthaañshchaakarmaṇaa prepsurmooḍha ityuchyate budhaiḥ ||43|| vidu. 1:35

anaahootaḥ pravishati apṛiṣhṭo bahu bhaaṣhate
avishvaste vishvasiti mooḍhachetaa naraadhamaḥ ||44|| vidu. 1:41

braahme muhoorte budhyeta dharmaarthau chaanuchintayet
kaayakleshaaṃshcha tanmoolaan vedatatvaarthameva cha ||45|| manu. 4:92

yauvanan dhanasampattiḥ prabhutvamavivekitaa
ekaikamapyanarthaaya kimu yatra chatuṣhṭayam ||46|| hito.pra. 11

apoorvaḥ ko'pi kosho'yam vidyate tava bhaarati
vyayato vṛiddhimaayati kṣhayamaayaati sañchayaat ||47|| bṛihadanuvaa.

na hi jñaanena sadṛ isham pavitramiha vidyate |
tatsvayañ yogasan siddhaḥ kaalenaatmani vindati ||48|| geetaa 4:38

shraddhaavaanllabhate jñaanan tatparaḥ sañyatendriyaḥ
jñaanan labdhvaa paraañ shaantimachireṇaadhigachchhati ||49|| geetaa 4:39

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।
नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥५०॥ गीता ४:४०

विद्वत्त्वञ्च नृपत्त्वञ्च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥५१॥

रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसंभवाः ।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥५२॥ हितो०प्र० ३९

न विद्यया विना सौख्यं नराणां जायते ध्रुवम् ।
अतो धर्मार्थमोक्षेभ्यो विद्याभ्यासं समाचरेत् ॥५३॥ व्यवहा०

विद्या ददाति विनयं विनयाद् याति पात्रताम् ।
पात्रत्वाद्धनम्मप्नोति धनाद्धर्मं ततः सुखम् ॥५४॥ हितो०प्र० ६

विद्या ब्राह्मणमेत्याह शेवधिस्तेऽस्मि रक्ष माम् ।
असूयकाय मां मा दास्तथा स्यां वीर्यवत्तमा ॥५५॥ मनु० २:११४

यमेव तु शुचिं विद्यान्नियतब्रह्मचारिणम् ।
तस्मै मां ब्रूहि विप्राय निधिपायाप्रमादिने ॥५६॥ मनु० २:११५

गुरुशुश्रूषया विद्या विपुलेन धनेन वा ।
अथवा विद्यया विद्या चतुर्थी नैव विद्यते ॥५७॥ चाण०सा०सं० १:३६

आलस्यं मदमोहौ च चापल्यं गोष्ठिरेव च ।
स्तब्धता चाभिमानित्वं तथाऽत्यागित्वमेव च ।
एते वै अष्ट दोषाः स्युः सदा विद्यार्थिनां मताः ॥५८॥ विदु० ८:५

ajñashchaashraddadhaanashcha sañshayaatmaa vinashyati
naayan loko’sti na paro na sukhan sañshayaatmanaḥ ||50|| geetaa 4:40

vidvattvañcha nṛipattvañcha naiva tulyaṅ kadaachana
svadeshe poojyate raajaa vidvaan sarvatra poojyate ||51||

roopayauvanasampannaa vishaalakulasam bhavaaḥ
vidyaaheenaa na shobhante nirgandhaa iva kiñshukaaḥ ||52|| hito.pra. 39

na vidyayaa vinaa saukhyan naraaṇaañ jaayate dhruvam
ato dharmaarthamokṣhebhyo vidyaabhyaasan samaacharet ||53||
vyavahaa.

vidyaa dadaati vinayam vinayaad yaati paatrataam
paatratvaaddhanammapnoti dhanaaddharman tataḥ sukham ||54||
hito.pra. 6

vidyaa braahmaṇametyaaha shevadhiste’smi rakṣha maam
asooyakaaya maam maa daastathaa syaam veeryavattamaa ||55|| manu.
2:114

yameva tu shuchim vidyaanniyatabrahmachaariṇam
tasmai maam broohi vipraaya nidhipaayaapramaadine ||56|| manu. 2:115

gurushushrooṣhayaa vidyaa vipulena dhanena vaa
athavaa vidyayaa vidyaa chaturtheen naiva vidyate ||57|| chaaṇa.saa.sam.
1:36

aalasyam madamohau cha chaapalyaṅ goṣhṭhireva cha
stabdhtaa chaabhimaanitvan tathaa’tyaagitvameva cha
ete vai aṣhṭa doṣhaaḥ syuḥ sadaa vidyaarthinaam mataaḥ ||58|| vidu. 8:5

चीयते बालिशस्यापि सत्क्षेत्रपतिता कृषिः ।
न शालेः स्तम्बकरिता वप्तुर्गुणमपेक्षते ॥५९॥ मुद्रा० १:३

यमान् सेवेत सततं न नियमान् केवलान् बुधः ।
यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥६०॥ मनु० ४:२०४

धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम् ॥६१॥ मनु० ६:९२

इन्द्रियाणां विचरतां विषयेष्वपहारिषु ।
संयमे यत्नमातिष्ठेद्विद्वान् यन्तेव वाजिनाम् ॥६२॥ मनु० २:८८

इन्द्रियाणां प्रसंगेन दोषमृच्छत्यसंशयम् ।
सन्नियम्य तु तान्येव ततः सिद्धिं नियच्छति ॥६३॥ मनु० २:९३

अहिंसयैव भूतानां कार्यं श्रेयोऽनुशासनम् ।
वाक् चैव मधुरा श्लक्ष्णा प्रयोज्या धर्ममिच्छता ॥६४॥ मनु० २:१५९

नैत्यके नास्त्यनध्यायो ब्रह्मसत्रं हि तत् स्मृतम् ।
ब्रह्माहुतिहुतं पुण्यमनध्यायवषट्कृतम् ॥६५॥ मनु० २:१०६

योऽनधीत्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् ।
स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः ॥६६॥ मनु० २:१६८

आचाराद्विच्युतो विप्रो न वेदफलमश्नुते ।
आचारेण तु संयुक्तः सम्पूर्णफलभाग्भवेत् ॥६७॥ मनु० १:१०९

cheeyate baalishasyaapi satkṣhetrapatitaa kṛiṣhiḥ
na shaaleḥ stambakaritaa vapturguṇamapekṣhate ||59|| mudraa. 1:3

yamaan seveta satatan na niyamaan kevalaan budhaḥ
yamaan patatyakurvaaṇo niyamaan kevalaan bhajan ||60|| manu. 4:204

dhṛitiḥ kṣhamaa damo'steyañ shauchamindriyanigrahaḥ
dheervidyaa satyamakrodho dashakan dharmalakṣhaṇam ||61|| manu. 6:92

indriyaaṇaam vicharataam viṣhayeṣhvapahaariṣhu
sañyame yatnamaatiṣhṭhedvidvaan yanteva vaajinaam ||62|| manu. 2:88

indriyaaṇaam prasaṅgena doṣhamṛichchhatyasañshayam
sanniyamya tu taanyeva tataḥ siddhin niyachchhati ||63|| manu. 2:93

ahinsayaiva bhootaanaaṅ kaaryañ shreyo'nushaasanam
vaak chaiva madhuraa shlakṣhṇaa prayojyaa dharmamichchhataa ||64|| manu. 2:159

naityake naastyanadhyaayo brahmasatraṅ hi tat smṛitam
brahmaahutihutam puṇyamanadhyaayavaṣhaṭkṛitam ||65|| manu. 2:106

yo'nadheetya dvijo vedamanyatra kurute shramam
sa jeevanneva shoodratvamaashu gachchhati saanvayaḥ ||66|| manu. 2:168

aachaaraadvichyuto vipro na vedaphalamashnute
aachaareṇa tu sañyuktaḥ sampoorṇaphalabhaagbhavet ||67|| manu. 1:109

योऽवमन्येत ते मूले हेतुशास्त्राश्रयाद् द्विजः ।
स साधुभिर्बहिष्कार्यो नास्तिको वेदनिन्दकः ॥६८॥ मनु० २:११

यथा यथा हि पुरुषः शास्त्रं समधिगच्छति ।
तथा तथा विजानाति विज्ञानं चास्य रोचते ॥६९॥ मनु० ४:२०

ऋषियज्ञं देवयज्ञं भूतयज्ञं च सर्वदा ।
नृयज्ञं पितृयज्ञं च यथाशक्ति न हापयेत् ॥७०॥ मनु० ४:२१

अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञश्च तर्पणम् ।
होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथि पूजनम् ॥७१॥ मनु० ३:७०

मातापितृभ्यां यामीभिर्भ्रात्रा पुत्रेण भार्यया ।
दुहित्रा दासवर्गेण विवादं न समाचरेत् ॥७२॥ मनु० ४:१८०

अतपास्त्वनधीयानः प्रतिग्रहरुचिर्द्विजः ।
अम्भस्यश्मप्लवेनेव सह तेनैव मज्जति ॥७३॥ मनु० ४:१९०

यथा प्लवेनौपलेन निमज्जत्युदके तरन् ।
तथा निमज्जतोऽधस्तादज्ञौ दातृप्रतीच्छकौ ॥७४॥ मनु० ४:१९४

चतुर्भिरपि चैवैतैर्नित्यमाश्रमिभिर्द्विजैः ।
दशलक्षणको धर्मः सेवितव्यः प्रयत्नतः ॥७५॥ मनु० ६:९१

दण्डः शास्ति प्रजाः सर्वा दण्ड एवाभिरक्षति ।
दण्डः सुप्तेषु जागर्ति दण्डं धर्मं विदुर्बुधाः ॥।७६॥ मनु० ७:१८

yo’vamanyeta te moole hetushaastraashrayaad dvijaḥ
sa saadhubhirbahiṣhkaaryo naastiko vedanindakaḥ ||68|| manu. 2:11

yathaa yathaa hi puruṣhaḥ shaastran samadhigachchhati
tathaa tathaa vijaanaati vijñaanañ chaasya rochate ||69|| manu. 4:20

ṛiṣhiyajñan devayajñam bhootayajñañ cha sarvadaa
nṛiyajñam pitṛiyajñañ cha yathaashakti na haapayet ||70|| manu. 4:21

adhyaapanam brahmayajñaḥ pitṛiyajñashcha tarpaṇam
homo daivo balirbhauto nṛiyajño’tithi poojanam ||71|| manu. 3:70

maataapitṛibhyaañ yaameebhirbhraatraa putreṇa bhaaryayaa
duhitraa daasavargeṇa vivaadan na samaacharet ||72|| manu. 4:180

atapaastvanadheeyaanaḥ pratigraharuchirdvijaḥ
ambhasyashmaplaveneva saha tenaiva majjati ||73|| manu. 4:190

yathaa plavenaupalena nimajjatyudake taran
tathaa nimajjato’dhastaadajñau daatṛiprateechchhakau ||74|| manu. 4:194

chaturbhirapi chaivaitairnityamaashramibhirdvijaiḥ
dashalakṣhaṇako dharmaḥ sevitavyaḥ prayatnataḥ ||75|| manu. 6:91

daṇḍaḥ shaasti prajaaḥ sarvaa daṇḍa evaabhirakṣhati
daṇḍaḥ supteṣhu jaagarti daṇḍan dharmam vidurbudhaaḥ |||76|| manu. 7:18

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥७७॥ गीता २:१६

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे ॥७८॥ मु०उ० २:२:१८

विद्वद्भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमद्वेषरागिभिः ।
हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तन्निबोधत ॥७१॥ मनु० २:१

कामात्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्त्यकामता ।
काम्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः ॥८०॥ मनु० २:२

वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च तद्विदाम् ।
आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव च ॥८१॥ मनु० २:६

श्रुतिप्रामाण्यतो धर्ममनुतिष्ठन् हि मानवः ।
इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥८२॥

श्रुतिस्तु वेदो विज्ञेयो धर्मशास्त्रं तु वै स्मृतिः ।
ते सर्वार्थेष्वमीमांस्ये ताभ्यां धर्मो हि निर्बभौ ॥८३॥ मनु० २:१०

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते ॥८४॥ मनु० २:९४

श्रुत्वा स्पृष्ट्वा च दृष्ट्वा च भुक्त्वा घ्रात्वा च यो नरः ।
न हृष्यति ग्लायति वा स विज्ञेयो जितेन्द्रियः ॥८५॥ मनु० २:९८

naasato vidyate bhaavo naabhaavo vidyate sataḥ
ubhayorapi dṛiṣhṭo’ntastvanayostattvadarshibhiḥ ||77|| geetaa 2:16

bhidyate hṛidayagranthishchhidyante sarvasañ shayaaḥ
kṣheeyante chaasya karmaaṇi tasmindṛiṣhṭe paraavare ||78|| mu.u. 2:2:18

vidvadbhiḥ sevitaḥ sadbhirnityamadveṣharaagibhiḥ
hṛidayenaabhyanujñaato yo dharmastannibodhata ||71|| manu. 2:1

kaamaatmataa na prashastaa na chaivehaastyakaamataa
kaamyo hi vedaadhigamaḥ karmayogashcha vaidikaḥ ||80|| manu. 2:2

vedo’khilo dharmamoolan smṛitisheele cha tadvidaam |
aachaarashchaiva saadhoonaamaatmanastuṣhṭireva cha ||81|| manu. 2:6

shrutipraamaaṇyato dharmamanutiṣ h ṭhan hi maanavaḥ |
iha keertimavaapnoti pretya c h aanuttaman sukham ||82||

shrutistu vedo vijñeyo dharmashaastran tu vai smṛitiḥ
te sarvaartheṣhvameemaan sye taabhyaan dharmo hi nirbabhau ||83||
manu. 2:10

na jaatu kaamaḥ kaamaanaamupabhogena shaamyati
haviṣhaa kṛiṣhṇavartmeva bhooya evaabhivarddhate ||84|| manu. 2:94

shrutvaa spṛiṣhṭvaa cha dṛiṣhṭvaa cha bhuktvaa ghraatvaa cha yo naraḥ
na hṛiṣhyati glaayati vaa sa vijñeyo jitendriyaḥ ||85|| manu. 2:98

नापृष्टः कस्यचिद् ब्रूयान्न चान्यायेन पृच्छतः ।
जानन्नपि हि मेधावी जडवल्लोक आचरेत् ॥८६॥ मनु० २:११०

वित्तं बन्धुर्वयः कर्म विद्या भवति पञ्चमी ।
एतानि मान्यस्थानानि गरीयो यद्यदुत्तरम् ॥८७॥ मनु० २:१३६

अज्ञो भवति वै बालः पिता भवति मन्त्रदः ।
अज्ञं हि बालमित्याहुः पितेत्येव तु मन्त्रदम् ॥८८॥ मनु० २:१५६

न हायनैर्न पलितैर्न वित्तेन न बन्धुभिः ।
ऋषयश्चक्रिरे धर्मं योऽनूचानः स नो महान् ॥८९॥ मनु० २:१५४

विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्यं क्षत्रियाणां तु वीर्यतः ।
वैश्यानां धान्यधनतः शूद्राणामेव जन्मतः ॥९०॥ मनु० २:१५५

न तेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः ।
यो वै युवाप्यधीयानस्तं देवाः स्थविरं विदुः ॥९१॥ मनु० २:१५६

यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः ।
यश्चविप्रोऽनधीयानस्त्रयस्ते नाम बिभ्रति ॥९२॥ मनु० २:१५७

नोच्छिष्टं कस्यचिद्दद्यान्नाद्याच्चैव तथान्तरा ।
न चैवात्यशनं कुर्यान्न चोच्छिष्टः क्वचिद् व्रजेत् ॥९३॥ मनु० २:५६

एतद्देशप्रसूतस्य सकाशादग्रजन्मनः ।
स्वं स्वं चरित्रं शिक्षेरन् पृथिव्यां सर्वमानवाः ॥९४॥ मनु० २:२०

naapṛiṣhṭaḥ kasyachid brooyaanna chaanyaayena pṛichchhataḥ
jaanannapi hi medhaavee jaḍavalloka aacharet ||86|| manu. 2:110

vittam bandhurvayaḥ karma vidyaa bhavati pañchamee
etaani maanyasthaanaani gareeyo yadyaduttaram ||87|| manu. 2:136

ajño bhavati vai baalaḥ pitaa bhavati mantradaḥ
ajñaṅ hi baalamityaahuḥ pitetyeva tu mantradam ||88|| manu. 2:156

na haayanairna palitairna vittena na bandhubhiḥ
ṛiṣhayashchakrire dharmañ yo'noochaanaḥ sa no mahaan ||89|| manu. 2:154

vipraaṇaañ jñaanato jyaiṣhṭhyaṅ kṣhatriyaaṇaan tu veeryataḥ
vaishyaanaan dhaanyadhanataḥ shoodraaṇaameva janmataḥ ||90|| manu. 2:155

na tena vṛiddho bhavati yenaasya palitañ shiraḥ
yo vai yuvaapyadheeyaanastan devaaḥ sthaviram viduḥ ||91|| manu. 2:156

yathaa kaaṣhṭhamayo hastee yathaa charmamayo mṛigaḥ
yashchavipro'nadheeyaanastrayaste naama bibhrati ||92|| manu. 2:157

nochchhiṣhṭaṅ kasyachiddadyaannaadyaachchaiva tathaantaraa
na chaivaatyashanaṅ kuryaanna chochchhiṣhṭaḥ kvachid vrajet ||93|| manu. 2:56

etaddeshaprasootasya sakaashaadagrajanmanaḥ
svan svañ charitrañ shikṣheran pṛithivyaan sarvamaanavaaḥ ||94|| manu 2:20

द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये शब्दब्रह्म परञ्च यत् ।
शब्दब्रह्मणि निष्णातः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥९५॥ महाभार० १२:२२४:६०

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः ।
ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीरणा ॥९६॥

इज्याध्ययनदानापि तपः सत्यं दया क्षमा ।
अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥९७॥ विदु० ३:५५

तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।
उत्तरस्तु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥९८॥ विदु० ३:५६

मूर्खोऽपि शोभते तावत् सभायां वस्त्रवेष्टितः ।
तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चन्न भाषते ॥९९॥ हितो०प्र० ४०

फलं धर्मस्य चेच्छन्ति धर्मं नेच्छन्ति मानवाः ।
फलं पापस्य नेच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नतः ॥१००॥

मौनं कालविलम्बश्च प्रयाणं भूमीदर्शनम् ।
भृकुट्यन्यमुखी वार्ता नकारः षड्विधः स्मृतः ॥१०१॥

अधिकारपदं प्राप्य नोपकारं करोति यः ।
अकारवर्णलोपेन ककारो द्वित्त्वतां व्रजेत ॥१०२॥

शान्तस्तितिक्षुर्दान्तश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ।
दाता दयालुर्नम्रश्च आर्यः स्यादष्टभिर्गुणैः ॥१०३॥

dve brahmaṇee veditavye shabdabrahma parañcha yat
shabdabrahmaṇi niṣhṇaataḥ param brahmaadhigachchhati ||95||
mahaabhaara. 12:224:60

aishvaryasya samagrasya dharmasya yashasaḥ shriyaḥ
jñaanavairaagyayoshchaiva ṣhaṇṇaam bhaga iteeraṇaa ||96||

ijyaadhyayanadaanaapi tapaḥ satyan dayaa kṣhamaa
alobha iti maargo'yan dharmasyaaṣhṭavidhaḥ smṛitaḥ ||97|| vidu. 3:55

tatra poorvashchaturvargo dambhaarthamapi sevyate
uttarastu chaturvargo mahaatmanyeva tiṣhṭhati ||98|| vidu. 3:56

moorkho'pi shobhate taavat sabhaayaan vastraveṣhṭitaḥ
taavachcha shobhate moorkho yaavat kiñchanna bhaaṣhate ||99|| hito.pra. 40

phalan dharmasya chechchhanti dharman nechchhanti maanavaaḥ
phalam paapasya nechchhanti paapaṅ kurvanti yatnataḥ ||100||

maunaṅ kaalavilambashcha prayaaṇam bhoomeedarshanam
bhṛikuṭyanyamukhee vaartaa nakaaraḥ ṣhaḍvidhaḥ smṛitaḥ ||101||

adhikaarapadam praapya nopakaaraṅ karoti yaḥ
akaaravarṇalopena kakaaro dvittvataam vrajeta ||102||

shaantastitikṣhurdaantashcha satyavaadee jitendriyaḥ
daataa dayaalurnamrashcha aaryaḥ syaadaṣhṭabhirguṇaiḥ ||103||

यदीच्छसि जगत्कर्तुं वशमेकेन कर्मणा ।
परापवादसस्येभ्यश्चरन्तीं गां निवारय ॥१०४॥ चाण० १४:१४

विषस्य विषयाणां च दृश्यते महदन्तरम् ।
उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥१०५॥ सां०ब्रह्ममु० ४:७

आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः ।
तज्जयः सम्पदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥१०६॥ चाण०नी०शा० ७२

इन्द्रियाणां निरोधेन रागद्वेषक्षयेण च ।
अहिंसया च भूतानाममृतत्त्वाया कल्पते ॥१०७॥ मनु० ६:६०

गोघ्ने चैव सुरापे च चौरे भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता शास्त्रैः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥१०८॥ वा०रा०कि० ३४:१२

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मो ते संगोऽस्त्वकर्मणि ॥१०९॥ गीता २:४७

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनञ्जय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥११०॥ गीता २:४८

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
सङ्गात्सञ्जायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥१११॥ गीता २:६२

क्रोधाद् भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥११२॥ गीता २:६३

yadeechchhasi jagatkartum vashamekena karmaṇaa
paraapavaadasasyebhyashcharanteeṅ gaan nivaaraya ||104|| chaaṇa. 14:14

viṣhasya viṣhayaaṇaañ cha dṛishyate mahadantaram
upabhuktam viṣhaṅ hanti viṣhayaaḥ smaraṇaadapi ||105|| saam.brahmamu. 4:7

aapadaaṅ kathitaḥ panthaa indriyaaṇaamasañyamaḥ
tajjayaḥ sampadaam maargo yeneṣhṭan tena gamyataam ||106|| chaaṇa. nee.shaa. 72

indriyaaṇaan nirodhena raagadveṣ h akṣ h ayeṇa c h a |
ahin sayaa c h a bhootaanaamamṛ itattvaayaa kalpate ||107|| manu. 6:60

goghne chaiva suraape cha chaure bhagnavrate tathaa
niṣhkṛitirvihitaa shaastraiḥ kṛitaghne naasti niṣhkṛitiḥ ||108|| vaa.raa.ki. 34:12

karmaṇyevaadhikaaraste maa phaleṣhu kadaachana
maa karmaphalaheturbhoormo te saṅgo'stvakarmaṇi ||109|| geetaa 2:47

yogasthaḥ kuru karmaaṇi saṅgan tyaktvaa dhanañjaya
siddhy-asiddhyoḥ samo bhootvaa samatvañ yoga uchyate ||110|| geetaa 2:48

dhyaayato viṣhayaan-punsaḥ saṅgas-teṣho-opajaayate
saṅgaat-sañjaayate kaamaḥ kaamaat-krodho'bhijaayate ||111|| geetaa 2:62

krodhaad bhavati sammohaḥ sammohaat-smṛiti-vibhramaḥ
smṛiti-bhrañshaad-buddhi-naasho buddhi-naashaat-praṇashyati ||112|| geetaa 2:63

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥११३॥ गीता ३:५

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च तेन प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥११४॥ गीता ३:८

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥११५॥ गीता ३:९

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥११६॥ गीता ३:१०

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥११७॥ गीता ३:११

इष्टान्भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥११८॥ गीता ३:१२

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्विषैः ।
भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥११९॥ गीता ३:१३

अन्नाद् भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः ।
यज्ञाद् भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १२०॥ गीता ३:१४

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥१२१॥ गीता ३:२१

na hi kashchit-kṣhaṇam-api jaatu tiṣhṭhaty-akarmakṛit
kaaryate hy-avashaḥ karma sarvaḥ prakṛitijair-guṇaiḥ ||113|| geetaa 3:5

niyataṅ kuru karma tvaṅ karma jyaayo hy-akarmaṇaḥ
shareera-yaatra-api cha te-na prasiddhyed-akarmaṇaḥ ||114|| geetaa 3:8

yajñaarthaat-karmaṇo'nyatra loko'yaṅ karma-bandhanaḥ
tadarthaṅ karma kaunteya muktasaṅgaḥ samaachara ||115|| geetaa 3:9

saha-yajñaaḥ prajaaḥ sṛiṣhṭvaa pur-ovaacha prajaa-patiḥ
anena prasaviṣhyadhvam-eṣha vo'stv-iṣhṭa-kaamadhuk ||116|| geetaa 3:10

devaan-bhaavayata-anena te devaa bhaavayantu vaḥ
parasparam bhaavayantaḥ shreyaḥ param-avaapsyatha ||117|| geetaa 3:11

iṣhṭaan-bhogaan hi vo devaa daasyante yajñabhaavitaaḥ
tair-dattaan-apradaaya-ibhyo yo bhuṅkte stena eva saḥ ||118|| geetaa 3:12

yajña-shiṣhṭaashinaḥ santo muchyante sarva-kilviṣhaiḥ
bhuñjate te tv-agham paapaa ye pachanty-aatma-kaaraṇaat ||119|| geetaa 3:13

annaad bhavanti bhootaani parjanyaad-anna-sambhavaḥ
yajñaad bhavati parjanyo yajñaḥ karma-sam-udbhavaḥ ||120|| geetaa 3:14

yad-yad-aacharati shreṣhṭhas-tat-tad-ev-etaro janaḥ
sa yat-pramaaṇaṅ kurute lokas-tad-anuvartate ||121|| geetaa 3:21.

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥१२२॥ गीता ४:१६

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥१२३॥ गीता ४:१७

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥१२४॥ गीता ६:१७

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ १२५॥ गीता ६:३४

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥१२६॥ गीता ६:३५

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥१२७॥ गीता ६:५

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥१२८॥ गीता ६:३६

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्विषः ।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥१२९॥ गीता ६:४५

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥१३०॥ गीता ६:४६

kiṅ karma kim-akarmeti kavayo'py-atra mohitaaḥ
tat-te karma pravakṣhyaami yaj-jñaatvaa mokṣhyase'shubhaat ||122||
geetaa 4:16

karmaṇo hy-api boddhavyam boddhavyañ cha vikarmaṇaḥ
akarmaṇash-cha boddhavyaṅ gahanaa karmaṇo gatiḥ ||123|| geetaa 4:17

yukt-aahaara-vihaarasya yukta-cheṣhṭasya karmasu
yukta-svapna-avabodhasya yogo bhavati duḥkhahaa ||124|| geetaa 6:17

chañchalaṅ hi manaḥ kṛiṣhṇa pramaathi balavad dṛiḍham
tasya-ahan nigraham manye vaayor-iva suduṣhkaram ||125|| geetaa 6:34

asañshayam mahaa-baaho mano dur-nigrahañ chalam
abhyaasena tu kaunteya vairaagyeṇa cha gṛihyate ||126|| geetaa 6:35

uddhared-aatmanaa''tmaanan n-aatmaanam-avasaadayet
aatma-iva hy-aatmano bandhur-aatma-iva ripur-aatmanaḥ ||127|| geetaa
6:5

asañyat-aatmanaa yogo duṣhpraapa iti me matiḥ
vashy-aatmanaa tu yatataa shakyo'vaaptum-upaayataḥ ||128|| geetaa 6:36

prayatnaad-yatamaanas-tu yogee sañshuddha-kilviṣhaḥ
aneka-janma-sansiddhas-tato yaati paraaṅ gatim ||129|| geetaa 6:45

tapasvibhyo'dhiko yogee jñaanibhyo'pi mato'dhikaḥ
karmibhyash-cha-adhiko yogee tasmaad-yogee bhava-arjuna ||130||
geetaa 6:46

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम् ॥१३१॥ गीता ८:१३

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥१३२॥ गीता १३:२७

समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।
न हिनस्त्यात्मनाऽऽत्मानं ततो याति परां गतिम् ॥१३३॥ गीता १३:२८

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।
छान्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥१३४॥ गीता १५:१

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥१३५॥ गीता ९:३२

प्रवृतिं च निवृतिं च जना न विदुरासुराः ।
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥१३६॥ गीता १६:७

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्यजेत् ॥१३७॥ गीता १६:२१

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥१३८॥ गीता १६:२३

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥१३९॥ गीता १७:५

om-ity-eka-akṣharam brahma vyaaharan maam-anusmaran
yaḥ prayaati tyajan dehan sa yaati paramaaṅ gatim ||131|| geetaa 8:13

saman sarveṣhu bhooteṣhu tiṣhṭhantam parameshvaram
vinashyatsv-avinashyantañ yaḥ pashyati sa pashyati ||132|| geetaa 13: 27

samam pashyan hi sarvatra sam-avasthitam-eeshvaram
na hinasty-aatmanaa''tmaanan tato yaati paraaṅ gatim ||133|| geetaa 13:28

oordhva-moolam-adhaḥ-shaakham-ashvattham praahur-avyayam
chhaandaansi yasya parṇaani yas-tam veda sa vedavit ||134|| geetaa 15:1

maaṅ hi paartha vyapaashritya ye'pi syuḥ papa-yonayaḥ
striyo vaishyaas-tathaa shoodraas-te'pi yaanti paraaṅ gatim ||135|| geetaa 9:32

pravṛitiñ cha nivṛitiñ cha janaa na vidur-aasuraaḥ
na shauchan na-api chaachaaro na satyan teṣhu vidyate ||136|| geetaa 16:7

trividhan narakasy-edan dvaaran naashanam-aatmanaḥ
kaamaḥ krodhas-tathaa lobhas-tasmaad-etat trayan tyajet ||137|| geetaa 16:21

yaḥ shaastra-vidhim-utsṛijya vartate kaama-kaarataḥ
na sa siddhim-avaapnoti na sukhan na paraaṅ gatim ||138|| geetaa 16:23

ashaastra-vihitaṅ ghoran tapyante ye tapo janaaḥ
dambha-ahaṅkaara-sañyuktaaḥ kaama-raaga-balaanvitaaḥ ||139|| geetaa 17:5

कर्षयन्त शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।
मां चैवान्तः शरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥१४०॥ गीता १७:६

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥१४१॥ गीता १७:१३

मूढाग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥१४२॥ गीता १७:१९

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥१४३॥ गीता १७:२८

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥१४४॥ गीता १८:२

नहि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥१४५॥ गीता १८:११

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥१४६॥ गीता १८:१२

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥१४७॥ गीता १८:३०

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥१४८॥ गीता १८:३७

karṣhayanta shareerastham bhootagraamam-achetasaḥ
maañ cha-iva-antaḥ shareerasthan taan-viddhy-aasura-nishchayaan ||140|| geetaa 17:6

vidhi-heenam-asṛiṣhṭa-annam mantra-heenam-adakṣhiṇam
shraddhaa-virahitañ yajñam taamasam parichakṣhate ||141|| geetaa 17:13

mooḍh-aagraaheṇ-aatmano yat-peeḍayaa kriyate tapaḥ
parasy-otsaadana-artham vaa tat-taamasam-udaahṛitam ||142|| geetaa 17:19

ashraddhayaa hutan dattan tapas-taptaṅ kṛitañ cha yat
asad-ity-uchyate paartha na cha tat-pretya no iha ||143|| geetaa 17:28

kaamyaanaaṅ karmaṇaan nyaasan sannyaasaṅ kavayo viduḥ
sarva-karma-phala-tyaagam praahus-tyaagam vichakṣhaṇaaḥ ||144|| geetaa 18:2

nahi deha-bhṛitaa shakyan tyaktuṅ karmaaṇy-asheṣhataḥ
yas-tu karma-phala-tyaagee sa tyaage-ety-abhidheeyate ||145|| geetaa 18:11

aniṣhṭam-iṣhṭam mishrañ cha trividhaṅ karmaṇaḥ phalam
bhavaty-atyaaginaam pretya na tu sannyaasinaaṅ kvachit ||146|| geetaa 18:12

pravṛittiñ cha nivṛittiñ cha kaarya-akaarye bhaya-abhaye
bandham mokṣhañ cha yaa vetti buddhiḥ saa paartha saattvikee ||147|| geetaa 18:30

yat-tad-agre viṣham-iva pariṇaame'mṛit-opamam
tat-sukhan saattvikam proktam-aatma-buddhi-prasaadajam ||148|| geetaa 18:37

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥१४९॥ गीता १८:५२

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥१५०॥ गीता १८:६१

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥१५१॥ गीता १८:६२

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥१५२॥ गीता १८:७८

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥१५३॥ गीता ६:१

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥१५४॥ गीता २:२

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥१५५॥ गीता २:१९

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥१५६॥ गीता २:२३

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥१५७॥ गीता २:२७

vivikta-sevee laghvaashee yata-vaak-kaaya-maanasaḥ
dhyaana-yoga-paro nityam vairaagyan sam-upaashritaḥ ||149|| geetaa 18:52

eeshvaraḥ sarva-bhootaanaaṅ hṛid-deshe'rjuna tiṣhṭhati
bhraamayan sarva-bhootaani yantr-aarooḍhaani maayayaa ||150|| geetaa 18:61

tam-eva sharaṇaṅ gachchha sarva-bhaavena bhaarata
tat-prasaadaat-paraañ shaantin sthaanam praapsyasi shaashvatam ||151|| geetaa 18:62

yatra yogeshvaraḥ kṛiṣhṇo yatra paartho dhanurdharaḥ
tatra shreer-vijayo bhootir-dhruvaa neetir-matir-mama ||152|| geetaa 18:78

anaashritaḥ karma-phalaṅ kaaryaṅ karma karoti yaḥ
sa sannyaasee cha yogee cha na niragnir-na ch aakriyaḥ ||153|| geetaa 6:1

kutas-tvaa kashmalam-idam viṣhame samupasthitam
anaarya-juṣhṭam-asvargyam-akeerti-karam-arjuna ||154|| geetaa 2:2

ya enam vetti hantaarañ yash-cha-inam manyate hatam
ubhau tau na vijaaneeto na-ayaṅ hanti na hanyate ||155|| geetaa 2:19

na-inañ chhindanti shastraaṇi na-inan dahati paavakaḥ
na cha-inaṅ kledayanty-aapo na shoṣhayati maarutaḥ ||156|| geetaa 2:23

jaatasya hi dhruvo mṛityur-dhruvañ janma mṛitasya cha
tasmaad-aparihaarye'rthe na tvañ shochitum-arhasi ||157|| geetaa 2:27

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥१५८॥ गीता २:३८

आकारैरिंगितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च ।
नेत्रवक्त्रविकारेण लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥१५९॥ हितो० २:५०

किमप्यस्ति स्वभावेन सुन्दरं वाप्यसुन्दरम् ।
यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ॥१६०॥ हितो० २:५३

दोषभीतेरनारम्भस्तत्कापुरुषलक्षणम् ।
कैरजीर्णभयाद् भात्रर्भोजनं परिहीयते ॥१६१॥ हितो० २:५७

बालादपि ग्रहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः ।
रवेरविषये किं न प्रदीपस्य प्रकाशनम्? ॥१६२॥ हितो० २:७९

दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।
उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ॥१६३॥ हितो० १:८०

हीयते हि मतिस्तात! हीनैः सह समागमात् ।
समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥१६४॥ हितो०प्र० ४२

धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।
अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥१६५॥ हितो०प्र०२६

अनभ्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।
विषं सभा दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥१६६॥ हितो०प्र० २३

sukha-duḥkhe same kṛitvaa laabha-alabhau jaya-ajayau
tato yuddhaaya yujyasva na-ivam paapam-avaapsyasi ||158|| geetaa 2:38

aakaarairiṅgitairgatyaa cheṣhṭayaa bhaaṣhaṇena cha
netravaktravikaareṇa lakṣhyate'ntargatam manaḥ ||159|| hito. 2:50

kimapyasti svabhaavena sundaram vaapyasundaram
yadeva rochate yasmai bhavettattasya sundaram ||160|| hito. 2:53

doṣhabheeteranaarambhastatkaapuruṣhalakṣhaṇam
kairajeerṇabhayaad bhaatrarbhojanam pariheeyate ||161|| hito. 2:57

baalaadapi graheetavyañ yuktamuktam maneeṣhibhiḥ
raveraviṣhaye kin na pradeepasya prakaashanam? ||162|| hito. 2:79

durjanena saman sakhyam preetiñ chaapi na kaarayet
uṣhṇo dahati chaaṅgaaraḥ sheetaḥ kṛiṣhṇaayate karam ||163|| hito. 1:80

heeyate hi matistaata! heenaiḥ saha samaagamaat
samaishcha samataameti vishiṣhṭaishcha vishiṣhṭataam ||164|| hito. pra. 42

dharmaarthakaamamokṣhaaṇaañ yasyaiko'pi na vidyate
ajaagalastanasyeva tasya janma nirarthakam ||165|| hito.pra.26

anabhyaase viṣham vidyaa ajeerṇe bhojanam viṣham
viṣhan sabhaa daridrasya vṛiddhasya taruṇee viṣham ||166|| hito.pra. 23

वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणा अपि ॥१६७॥ हितो०प्र० १८

अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥१६८॥ हितो०प्र० ३

सन्तोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् ।
कुतस्तद्धनलुब्धानामितश्चेतश्च धावताम् ॥१६९। हितो० १:१४५

मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।
न गर्भच्युतिमात्रेण पुत्रो भवति पण्डितः ॥१७०॥ हितो०प्र० ३७

सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् ।
विपत्संनिहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥१७१॥ हितो० १:७४

मनस्यन्यद्वचस्यन्यत् कर्मण्यन्यद् दुरात्मनाम् ।
मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥१७२॥ हितो० १:१०१

परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम् ।
धर्मे स्वीयमनुष्ठानं कस्यचित्तु महात्मनः ॥१७३॥ हितो० १:१०३

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥१७४॥ नीति० ३९

यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि ॥१७५॥ चाण० १७:१३

varameko guṇee putro na cha moorkhashataanyapi
ekashchandrastamo hanti na cha taaraagaṇaa api ||167|| hito.pra. 18

ajaraamaravat praajño vidyaamarthañ cha chintayet
gṛiheeta iva kesheṣhu mṛityunaa dharmamaacharet ||168|| hito.pra.3

santoṣhaamṛitatṛiptaanaañ yatsukhañ shaantachetasaam
kutastaddhanalubdhaanaamitashchetashcha dhaavataam ||169| hito. 1:145

maatṛipitṛikṛitaabhyaaso guṇitaameti baalakaḥ
na garbhachyutimaatreṇa putro bhavati paṇḍitaḥ ||170|| hito.pra. 37

suhṛidaaṅ hitakaamaanaañ yaḥ shṛiṇoti na bhaaṣhitam
vipatsan nihitaa tasya sa naraḥ shatrunandanaḥ ||171|| hito. 1:74

manasyanyadvachasyanyat karmaṇyanyad duraatmanaam
manasyekam vachasyekaṅ karmaṇyekam mahaatmanaam ||172|| hito. 1:101

paropadeshe paaṇḍityan sarveṣhaan sukaran nṛiṇaam
dharme sveeyamanuṣhṭhaanaṅ kasyachittu mahaatmanaḥ ||173|| hito. 1:103

daanam bhogo naashastisro gatayo bhavanti vittasya
yo na dadaati na bhuṅkte tasya tṛiteeyaa gatirbhavati ||174|| neeti. 39

yo dhruvaaṇi parityajya adhruvaaṇi niṣhevate
dhruvaaṇi tasya nashyanti adhruvan naṣhṭameva hi ||175|| chaaṇa. 17:13

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ।
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥१७६॥ हितो० ३:४

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् ।
लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥१७७॥ हितो० ३:११९

जलान्तश्चन्द्रचपलं जीवितं खलु देहिनाम् ।
तथाविधमिति ज्ञात्वा शश्वत् कल्याणमाचरेत् ॥१७८॥ हितो० ४:१२८

मृगतृष्णासमं वीक्ष्य संसारं क्षणभङ्गुरम् ।
सज्जनैः संगतं कुर्याद्धर्माय च सुखाय च ॥१७९॥ हितो० ४:१२९

अश्वमेधसहस्राणि सत्यं च तुलया धृतम् ।
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ॥१८०॥ हितो० ४:१३०

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुर्यं कृत्वा नावसीदति ॥१८१॥ नीति० ८१

यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः ।
किं जातमधुना मित्र! यूयं यूयं वयं वयम् ॥१८२॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥१८३॥ गीता ३:६

आक्रोशपरिवादाभ्यां विहिंसन्त्यबुधा बुधान् ।
वक्ता पापमुपादत्ते क्षममाणो विमुच्यते ॥१८४॥ विदु० २:७४

payaḥpaanam bhujaṅgaanaaṅ kevalam viṣhavardhanam
upadesho hi moorkhaaṇaam prakopaaya na shaantaye ||176|| hito. 3:4

yasya naasti svayam prajñaa shaastran tasya karoti kim
lochanaabhyaam viheenasya darpaṇaḥ kiṅ kariṣhyati ||177|| hito. 3:119

jalaantashchandrachapalañ jeevitaṅ khalu dehinaam
tathaavidhamiti jñaatvaa shashvat kalyaaṇamaacharet ||178|| hito. 4:128

mṛigatṛiṣhṇaasamam veekṣhya sansaaraṅ kṣhaṇabhaṅguram
sajjanaiḥ saṅgataṅ kuryaaddharmaaya cha sukhaaya cha ||179|| hito. 4:129

ashvamedhasahasraaṇi satyañ cha tulayaa dhṛitam
ashvamedhasahasraaddhi satyamevaatirichyate ||180|| hito. 4:130

aalasyaṅ hi manuṣhyaaṇaañ shareerastho mahaan ripuḥ
naastyudyamasamo bandhuryaṅ kṛitvaa naavaseedati ||181|| neeti. 81

yooyam vayam vayañ yooyamityaaseenmatiraavayoḥ
kiñ jaatamadhunaa mitra! yooyañ yooyam vayam vayam ||182||

karmendriyaaṇi sañyamya ya aaste manasaa smaran
indriyaarthaanvimooḍhaatmaa mithyaachaaraḥ sa uchyate ||183|| geetaa 3:6

aakroshaparivaadaabhyaam vihin santyabudhaa budhaan
vaktaa paapamupaadatte kṣhamamaaṇo vimuchyate ||184|| vidu. 2:74

न श्रद्दधाति कल्याणं परेभ्योऽप्यात्मशङ्कितः ।
निराकरोति मित्राणि यो वै सोऽधमपूरुषः ॥१८५॥ विदु० ४:१९

अविसंवादनं दानं समयस्याव्यतिक्रमः ।
आवर्त्तयन्ति भूतानि सम्यक् प्रणिहिता च वाक् ॥१८६॥ विदु० ६:३५

न च रात्रौ सुखं शेते ससर्प इव वेश्मनि ।
यः कोपयति निर्दोषं सदोषोऽभ्यन्तरं जनम् ॥१८७॥

अदत्त्वा यत् किञ्चिदपि न नयेद्दिवसं बुधः ।
स्थितो मृत्युमुखे चाहं क्षणमायुर्ममास्ति न ।
इति मत्त्वा दानधर्मौ यथेष्टौ तु समाचरेत् ॥१८८॥ शु०नी० ३:२०६

विद्यार्थं ब्रह्मचारी स्यात् सर्वेषां पालने गृही ।
वानप्रस्थः सन्दमने संन्यासी मोक्षसाधने ॥१८९॥ शु०नी० ४:२

शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥१९०॥ चाण० २:९

न पश्यति च जात्यन्धः कामान्धो नैव पश्यति ।
न पश्यति मदोन्मत्तो ह्यार्थी दोषान् न पश्यति ॥१९१॥ चाण० ६:७

अजीर्णे भेषजं वारि जीर्णे वारि बलप्रदम् ।
भोजने चामृतं वारि भोजनान्ते विषप्रदम् ॥१९२॥ चाण० ८:७

हतं ज्ञानं क्रियाहीनं हतश्चाज्ञानतो नरः ।
हतं निर्नायकं सैन्यं स्त्रियो नष्टा ह्यभर्तृकाः ॥१९३॥ चाण० ८:८

na shraddadhaati kalyaaṇam parebhyo'pyaatmashaṅkitaḥ
niraakaroti mitraaṇi yo vai so'dhamapooruṣhaḥ ||185|| vidu. 4:19

avisamvaadanan daanan samayasyaavyatikramaḥ
aavarttayanti bhootaani samyak praṇihitaa cha vaak ||186|| vidu. 6:35

na cha raatrau sukhañ shete sasarpa iva veshmani
yaḥ kopayati nirdoṣhan sadoṣho'bhyantarañ janam ||187||

adattvaa yat kiñchidapi na nayeddivasam budhaḥ
sthito mṛityumukhe chaahaṅ kṣhaṇamaayurmamaasti na
iti mattvaa daanadharmau yatheṣhṭau tu samaacharet ||188||
shu.nee.3:206

vidyaartham brahmachaaree syaat sarveṣhaam paalane gṛihee
vaanaprasthaḥ sandamane sannyaasee mokṣhasaadhane ||189|| shu.nee.
4:2

shaile shaile na maaṇikyam mauktikan na gaje gaje
saadhavo nahi sarvatra chandanan na vane vane ||190|| chaaṇa. 2:9

na pashyati cha jaatyandhaḥ kaamaandho naiva pashyati
na pashyati madonmatto hyaarthee doṣhaan na pashyati ||191|| chaaṇa
6:7

ajeerṇe bheṣhajam vaari jeerṇe vaari balapradam
bhojane chaamṛitam vaari bhojanaante viṣhapradam ||192|| chaaṇa. 8:7

hatañ jñaanaṅ kriyaaheenaṅ hatashchaajñaanato naraḥ
hatan nirnaayakan sainyan striyo naṣhṭaa hyabhartṛikaaḥ ||193|| chaaṇa.
8:8

शान्तितुल्यं तपो नास्ति न संतोषात्परं सुखम् ।
न तृष्णायाः परो व्याधिर्न च धर्मो दयापरः ॥१९४॥ चाण० ८:१३

बन्धाय विषयासक्तं मुक्त्यै निर्विषयं मनः ।
मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ॥१९५॥ चाण० १३:११

पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि जलमन्नं सुभाषितम् ।
मूढैः पाषाणखण्डेषु रत्नसंज्ञा विधीयते ॥१९६॥ चाण० १४:१

प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।
तस्मात्तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥१९७॥ चाण० १६:१७

संसारकटुवृक्षस्य द्वे फले अमृतोपमे ।
सुभाषितञ्च सुस्वादु सङ्गतिः सुजने जने ॥१९८॥ चाण० १६:१८

परोपकरणं येषां जागर्ति हृदये सताम् ।
नश्यन्ति विपदस्तेषां संपदस्स्युः पदे पदे ॥१९९॥ चाण० १७:१४

सन्त एव सतां नित्यमापदुद्धरणक्षमाः ।
गजानां पङ्कमग्नानां गजा एव धुरन्धराः ॥२००॥ हितो० १:१९३

नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः ।
पृथिवीभूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥२०१॥

एकशीलवयोविद्याजातिव्यसनवृत्तयः ।
साहचर्य्ये भवेन्मित्रमेभिर्यदि तु सार्जवैः ॥२०२॥ शु०नी० ४:१:२८

shaantitulyan tapo naasti na santoṣhaatparan sukham
na tṛiṣhṇaayaaḥ paro vyaadhirna cha dharmo dayaaparaḥ ||194|| chaaṇa. 8:13

bandhaaya viṣhayaasaktam muktyai nirviṣhayam manaḥ
mana eva manuṣhyaaṇaaṅ kaaraṇam bandhamokṣhayoḥ ||195|| chaaṇa. 13:11

pṛithivyaan treeṇi ratnaani jalamannan subhaaṣhitam
mooḍhaiḥ paaṣhaaṇakhaṇḍeṣhu ratnasañjñaa vidheeyate ||196|| chaaṇa. 14:1

priyavaakyapradaanena sarve tuṣhyanti jantavaḥ
tasmaattadeva vaktavyam vachane kaa daridrataa ||197|| chaaṇa. 16:17

sansaarakaṭuvṛikṣh asya dve phale amṛitopame
subhaaṣhitañcha susvaadu saṅgatiḥ sujane jane ||198|| chaaṇa. 16:18

paropakaraṇañ yeṣhaañ jaagarti hṛidaye sataam
nashyanti vipadasteṣhaan sampadassyuḥ pade pade ||199|| chaaṇa. 17:14

santa eva sataan nityamaapaduddharaṇakṣhamaaḥ
gajaanaam paṅkamagnaanaaṅ gajaa eva dhurandharaaḥ ||200|| hito. 1:193

nakṣhatrabhooṣhaṇañ chandro naareeṇaam bhooṣhaṇam patiḥ
pṛithiveebhooṣhaṇaṇ raajaa vidyaa sarvasya bhooṣhaṇam ||201||

ekasheelavayovidyaajaativyasanavṛittayaḥ
saahacharyye bhavenmitramebhiryadi tu saarjavaiḥ ||202|| shu.nee. 4:1:28

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥२०३॥

पठन्ति चतुरो वेदान् धर्मशास्त्राण्यनेकशः ।
आत्मानं नैव जानन्ति दर्वी पाकरसं यथा ॥२०४॥ चाण० १५:१२

शुभं वा यदि वा पापं द्वेष्यं वा यदि वा प्रियम् ।
अपृष्टस्तस्य तद् ब्रूयाद् यस्य नेच्छेत् पराभवम् ॥२०५॥ विदु० २:४

धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः ।
तस्माद् धर्मो न हन्तव्यो मान् नो धर्मो हतोऽवधीत् ॥२०६॥ मनु० ८:१५

कामं कामयमानस्य यदा कामः समृद्ध्यते ।
अथैनमपरः कामः क्षिप्रमेव प्रबाधते ॥२०७॥ न्या०वात्स्या० ४:१:५७

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानाञ्च रक्षणे ।
आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थान्कष्टसंश्रयान् ॥२०८॥ पंच० १:१७४

स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।
परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥२०९॥ नीति० २४

अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी ।
संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥२१०॥ मनु० ५:५१

श्वाकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्णिकम् ।
न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतं वास्य न वा कृतम् ॥२११॥ महाभा०शा० २७७:१३

maataa yasya gṛihe naasti bhaaryaa chaapriyavaadinee
araṇyan tena gantavyañ yathaaraṇyan tathaa gṛiham ||203||

paṭhanti chaturo vedaan dharmashaastraaṇyanekashaḥ
aatmaanan naiva jaananti darvee paakarasañ yathaa ||204|| chaaṇa. 15:12

shubham vaa yadi vaa paapan dveṣhyam vaa yadi vaa priyam
apṛiṣhṭastasya tad brooyaad yasya nechchhet paraabhavam ||205|| vidu. 2:4

dharma eva hato hanti dharmo rakṣhati rakṣhitaḥ
tasmaad dharmo na hantavyo maan no dharmo hato'vadheet ||206|| manu. 8:15

kaamaṅ kaamayamaanasya yadaa kaamaḥ samṛiddhyate
athainamaparaḥ kaamaḥ kṣhiprameva prabaadhate ||207|| nyaa.vaatsyaa. 4:1:57

arthaanaamarjane duḥkhamarjitaanaañcha rakṣhaṇe
aaye duḥkham vyaye duḥkhan dhigarthaankaṣhṭasañ shrayaan ||208|| pañcha. 1:174

sa jaato yena jaatena yaati vañshaḥ samunnatim
parivartini sansaare mṛitaḥ ko vaa na jaayate ||209|| neeti. 24

anumantaa vishasitaa nihantaa krayavikrayee
sanskarttaa chopaharttaa cha khaadakashcheti ghaatakaaḥ ||210|| manu. 5:51

shvaakaaryamadya kurveeta poorvaarddhe chaaparaahnikam
na hi prateekṣhate mṛityuḥ kṛitam vaasya na vaa kṛitam ||211|| mahaabhaa.shaa. 277:13

चिन्ता चिता द्वयोर्मध्ये चिन्ता एव गरीयसी ।
चिता दहति निर्जीवं चिन्ता चैव सजीवकम् ॥२१२॥

युवैव धर्मशीलः स्यादनित्यं खलु जीवितम् ।
को हि जानाति कस्याद्य मृत्युकालो भविष्यति ॥२१३॥

यौवनं जीवितं चित्तं छाया लक्ष्मीश्च स्वामिता ।
चञ्चलानि षडेतानि ज्ञात्वा धर्मरतो भवेत् ॥२१४॥ शु०नी० १:३८

सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वदा ।
कामक्रोधौ वशं यस्य स साधुः कथ्यते बुधैः ॥२१५॥

चन्दनं शीतलं लोके! चन्दनादपि चन्द्रमाः ।
चन्द्रचन्दनयोश्चापि शीतला साधु संगतिः ॥२१६॥

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ता समुच्छ्रयाः ।
संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥२१७॥ वा०रा०अ० १०५:१६

तक्षकस्य विषं दन्ते मक्षिकायाश्च मस्तके ।
वृश्चिकस्य विषं पुच्छे सर्वाङ्गे दुर्जने विषम् ॥२१८॥ चाण० १७:८

सत्सङ्गः परमं तीर्थं सत्सङ्गः परमं पदम् ।
तस्मात्सर्वं परित्यज्य सत्सङ्गं सततं कुरु ॥२१९॥

महाजनस्य संसर्गः कस्य नोन्नतिकारकः ।
पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ॥२२०॥

chintaa chitaa dvayormadhye chintaa eva gareeyasee
chitaa dahati nirjeevan chintaa chaiva sajeevakam ||212||

yuvaiva dharmasheelaḥ syaadanityaṅ khalu jeevitam
ko hi jaanaati kasyaadya mṛityukaalo bhaviṣhyati ||213||

yauvanañ jeevitañ chittañ chhaayaa lakṣhmeeshcha svaamitaa
chañchalaani ṣhaḍetaani jñaatvaa dharmarato bhavet ||214|| shu.nee. 1:38

satyameva vratañ yasya dayaa deeneṣhu sarvadaa
kaamakrodhau vashañ yasya sa saadhuḥ kathyate budhaiḥ ||215||

chandanañ sheetalan loke! chandanaadapi chandramaaḥ
chandrachandanayoshchaapi sheetalaa saadhu saṅgatiḥ ||216||

sarve kṣhayaantaa nichayaaḥ patanaantaa samuchchhrayaaḥ
sañyogaa viprayogaantaa maraṇaantañ cha jeevitam ||217|| vaa.raa.a. 105:16

takṣhakasya viṣhan dante makṣhikaayaashcha mastake
vṛishchikasya viṣham puchchhe sarvaaṅge durjane viṣham ||218|| chaaṇa. 17:8

satsaṅgaḥ paraman teerthan satsaṅgaḥ paramam padam
tasmaatsarvam parityajya satsaṅgan satataṅ kuru ||219||

mahaajanasya sansargaḥ kasya nonnatikaarakaḥ
padmapatrasthitam vaari dhatte muktaaphalashriyam ||220||

पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः ।
कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन् ॥२२१॥ मनु० ३:६८

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसम्पर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥२२२॥ नीति० १३

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।
द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥२२३॥ पंच० १:३४७

मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति ॥२२४॥ मनु० २:२१५

अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया ।
दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥२२५॥ हितो० १:१८

ईर्ष्यी घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधी च नित्यशङ्कितः ।
परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥२२६॥ हितो० १:२५

षड्दोषाः पुरुषेणेह हातव्या भूतिमिच्छता।
निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूत्रता ॥२२७॥ हितो० १:३४

परोक्षे कार्याहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।
वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥२२८। हितो० १:७७

नारिकेलसमाकारा दृश्यन्ते हि सुहृज्जनाः ।
अन्ये बदरिकाकारा बहिरेव मनोहराः ॥२२९॥ हितो० १:९४

pañchasoonaa gṛihasthasya chullee peṣhaṇyupaskaraḥ
kaṇḍanee chodakumbhashcha badhyate yaastu vaahayan ||221|| manu. 3:68

varam parvatadurgeṣhu bhraantam vanacharaiḥ saha
na moorkhajanasamparkaḥ surendrabhavaneṣhvapi ||222|| neeti. 13

anaagatavidhaataa cha pratyutpannamatistathaa
dvaavetau sukhamedhete yadbhaviṣhyo vinashyati ||223|| pañcha. 1:347

maatraa svasraa duhitraa vaa na viviktaasano bhavet
balavaanindriyagraamo vidvaansamapi karṣhati ||224|| manu. 2:215

avashendriyach ittaanaaṅ hastisnaanamiva kriyaa
durbhagaabharaṇapraayo jñaanam bhaaraḥ kriyaam vinaa ||225|| hito. 1:18

eerṣhyee ghṛiṇee tvasantuṣhṭaḥ krodhee cha nityashaṅkitaḥ
parabhaagyopajeevee cha ṣhaḍete duḥkhabhaaginaḥ ||226|| hito. 1:25

ṣhaḍdoṣhaaḥ puruṣheṇeha haatavyaa bhootimichchhataa
nidraa tandraa bhayaṅ krodha aalasyan deerghasootrataa ||227|| hito. 1:34

parokṣhe kaaryaahantaaram pratyakṣhe priyavaadinam
varjayettaadṛisham mitram viṣhakumbham payomukham ||228|| hito. 1:77

naarikelasamaakaaraa dṛishyante hi suhṛijjanaaḥ
anye badarikaakaaraa bahireva manoharaaḥ ||229|| hito. 1:94

तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् ।
येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा नैराश्यमवलम्बितम् ॥२३०॥ हितो० १:१४६

वद्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि ।
लोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमर्हति ॥२३१॥ उत्तरामा० २:७

सद्भिस्तु लीलया प्रोक्तं शिलालिखितमक्षरम् ।
असद्भिः शपथेनापि जले लिखितमक्षरम् ॥२३२॥

सम्पत्सु महतां चित्तम् भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासङ्घातकर्कशम् ॥२३३॥ नीति० ६२

उद्घाटितनवद्वारे पञ्चरे विहगोऽनिलः ।
यत्तिष्ठति तदाश्चर्यं प्रयाणे विस्मयः कुतः ॥२३४॥ व्याख्या० ४४:२५

धनानि बान्धवा भृत्या मित्राणि विभवाश्च ये ।
विनाशभयभीतस्य सर्वं नीरसतां गतम् ॥२३५॥ व्याख्या० ४४:३८

प्रचण्डवासनावातैरुद्धूता नौर्मनोमयी ।
वैराग्यकर्णधारेण विना रोद्धुं न शक्यते ॥२३६॥ व्याख्या० ४४:१

नात्यक्त्वा सुखमाप्नोति नात्यक्त्वा विन्दते परम् ।
नात्यक्त्वा चाभ्यः शेते त्यक्त्वा सर्वं सुखी भवेत् ॥२३७॥ व्याख्या० ४४:२

निःस्नेहो याति निर्वाणं स्नेहोऽनर्थस्य कारणम् ।
निःस्नेहेन प्रदीपेन यदेतत्प्रकटीकृतम् ॥२३८॥ व्याख्या० ४४:६

tenaadheetañ shrutan tena tena sarvamanuṣhṭhitam
yenaashaaḥ pṛiṣhṭhataḥ kṛitvaa nairaashyamavalambitam ||230|| hito. 1:146

vadraadapi kaṭhoraaṇi mṛidooni kusumaadapi
lokottaraaṇaañ chetaan si ko hi vijñaatumarhati ||231|| uttaraamaa. 2:7

sadbhistu leelayaa proktañ shilaalikhitamakṣharam
asadbhiḥ shapathenaapi jale likhitamakṣharam ||232||

sampatsu mahataañ chittam bhavatyutpalakomalam
aapatsu cha mahaashailashilaasaṅghaatakarkasham ||233|| neeti. 62

uddhaaṭitanavadvaare pañchare vihago'nilaḥ
yattiṣhṭhati tadaashcharyam prayaaṇe vismayaḥ kutaḥ ||234|| vyaakhyaa. 44:25

dhanaani baandhavaa bhṛityaa mitraaṇi vibhavaashchaye
vinaashabhayabheetasya sarvan neerasataaṅ gatam ||235|| vyaakhyaa. 44:38

prachaṇḍavaasanaavaatairuddhootaa naurmanomayee
vairaagyakarṇadhaareṇa vinaa roddhun na shakyate ||236|| vyaakhyaa. 44:1

naatyaktvaa sukhamaapnoti naatyaktvaa vindate param
naatyaktvaa chaabhyaḥ shete tyaktvaa sarvan sukhee bhavet ||237|| vyaakhyaa. 44:2

niḥsneho yaati nirvaaṇan sneho'narthasya kaaraṇam
niḥsnehena pradeepena yadetatprakaṭeekṛitam ||238|| vyaakhyaa. 44:6

पृथिवी दह्यते यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते ।
सुशोषं सागरजलं शरीरे तत्र का कथा ॥२३९॥ व्याख्या० ४४:९

लब्धास्त्यक्ताश्च संसारे यावन्तो बान्धवास्त्वया ।
न सन्ति खलु तावन्त्यो गंगायामपि बालुकाः ॥२४०॥ व्याख्या० ४४:१०

न बन्धुरस्ति ते कश्चिन् न त्वं बन्धुश्च कस्यचित् ।
पथि संगतमेवैतद्दारबन्धुसुहृज्जनैः ॥२४१॥ व्याख्या० ४४:२३

अद्य श्वो वा परश्वो वा मरणं निश्चितं मम ।
इति मत्वा गृहं त्यक्त्वा प्रभुसंस्मरणं कुरु ॥२४२॥ व्याख्या० ४४:२३

अनित्ये सति मानुष्ये विद्युत्स्फुरणचञ्चले ।
ये रमन्ति नमस्तेभ्यः साहसं किमतः परम् ॥२४३॥ व्याख्या० ४४:१९

रक्षन्ति कृपणाः पाणौ द्रव्यं प्राणमिवात्मनः ।
तदेव सन्तः सततं उत्सृजन्ति यथा मलम् ॥२४४॥ व्याख्या० २२:७

मित्रवान् साध्यत्यर्थान् दुःसाध्यानपि वै यतः ।
तस्मान्मित्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः ॥२४५॥ व्याख्या० २१:१

मुनेरपि वनस्थस्य स्वानि कर्माणि कुर्वतः ।
त्रापि सम्भवन्त्येते मित्रोदासीनशत्रवः ॥२४६॥ व्याख्या० २१:१९

आर्षं धर्मोपदेशञ्च वेदशास्त्राविरोधिना ।
यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्मं वेद नेतरः ॥२४७॥ मनु० १२:१०६

pṛithivee dahyate yatra merushchaapi visheeryate
sushoṣhan saagarajalañ shareere tatra kaa kathaa ||239|| vyaakhyaa. 44:9

labdhaastyaktaashcha sansaare yaavanto baandhavaastvayaa
na santi khalu taavantyo gaṅgaayaamapi baalukaaḥ ||240|| vyaakhyaa. 44:10

na bandhurasti te kashchin na tvan bandhushcha kasyachit
pathi saṅgatamevaitaddaarabandhusuhṛijjanaiḥ ||241|| vyaakhyaa. 44:23

adya shvo vaa parashvo vaa maraṇan nishchitam mama
iti matvaa gṛihan tyaktvaa prabhusansmaraṇaṅ kuru ||242|| vyaakhyaa. 44:23

anitye sati maanuṣhye vidyutsphuraṇachañchale
ye ramanti namastebhyaḥ saahasaṅ kimataḥ param ||243|| vyaakhyaa. 44:19

rakṣhanti kṛipaṇaaḥ paaṇau dravyam praaṇamivaatmanaḥ
tadeva santaḥ satatam utsṛijanti yathaa malam ||244|| vyaakhyaa. 22:7

mitravaan saadhyatyarthaan duḥsaadhyaanapi vai yataḥ
tasmaanmitraaṇi kurveeta samaanaanyeva chaatmanaḥ ||245|| vyaakhyaa. 21:1

munerapi vanasthasya svaani karmaaṇi kurvataḥ
traapi sambhavantyete mitrodaaseenashatravaḥ ||246|| vyaakhyaa. 21:19

aarṣhan dharmopadeshañcha vedashaastraavirodhinaa
yastarkeṇaanusandhatte sa dharmam veda netaraḥ ||247|| manu. 12:106

बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥२४८॥ वैरा० २

विषयेन्द्रियसंयोगाद् यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।
परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥२४९॥ गीता १८:३८

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥२५०॥ गीता २:५९

समदोषः समाग्निश्च समधातुमलक्रियः ।
प्रसन्नात्मेन्द्रियमनः स्वस्थ इत्यभिधीयते ॥२५१॥ सुश्रुसू० १५:४१

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥२५२॥ गीता १८:५३

boddhaaro matsaragrastaaḥ prabhavaḥ smayadooṣhitaaḥ
abodhopahataashchaanye jeerṇamaṅge subhaaṣhitam ||248|| vairaa. 2

viṣhay-endriya-sañyogaad yat-tad-agre'mṛit-opamam
pariṇaame viṣham-iva tat-sukhaṇ raajasan smṛitam ||249|| geetaa 18:38

viṣhayaa vinivartante nir-aahaarasya dehinaḥ
rasavarjaṇ raso'py-asya paran dṛiṣhṭvaa nivartate ||250|| geetaa 2:59

samadoṣhaḥ samaagnishcha samadhaatumalakriyaḥ
prasannaatmendriyamanaḥ svastha ityabhidheeyate ||251|| sushrusoo. 15:41

ahaṅkaaram balan darpaṅ kaamaṅ krodham parigraham
vimuchya nirmamaḥ shaanto brahma-bhooyaaya kalpate ||252|| geetaa 18:53